ÉPÍTŐKOCKÁK EGY ÚJ VILÁGHOZ

Ökológia, közösség, boldogulás – helyben!

ÉPÍTŐKOCKÁK EGY ÚJ VILÁGHOZ

Ökológia, közösség, boldogulás – helyben!

Takács-Sánta András és munkatársai

Marabu rajzaival

Andron Könyv Kft. – Kisközösségi Program
2017

A könyv szerzői: Takács-Sánta András, Bagoly Emese, Faragó-Kovách Eszter, Flórián Norbert, Jacsó Enikő, K. Theisler Katalin, Sáfián Fanni, Taksz Lilla, Tarjányi Nikolett, Tauber Tamás, Tóth Miklós, Vásárhelyi Csenge, Vidák Zsófia

Közreműködők: Ádám Dóra, Budai Edina, Gelencsér Zsófia, Groó Zita, Kükedi Zsolt, Maros Rudolf, Mucsi Márton, Nagy Nóra, Pestovics Ágnes, Plachi Attila, Pólya Viktor, Révai Mátyás

Lektorok: Boldizsár Sándor, Csóka Attila, Fortuna Zoltán, Kiss László, Kiss-Kovács Orsolya, Kun András, Kürti Gábor Dezső, Makra Márta, Németh László, Szabó Annamária, Thiesz Angéla, Vágvölgyi Gusztáv, Vízkelety László

Szerkesztette: Takács-Sánta András

Illusztrációk: Marabu

Borító: Kismarty-Lechner Zita

ISBN 978-963-89640-5-2

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképészeti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja az Andron Könyv Kft. – Kisközösségi Program, Budapest, 2017
Felelős kiadó: Kedves László

Beltipográfia és nyomdai előkészítés: Kedves László

Nyomás: Pharma-Press Kft.

A kiadvány megjelenését támogatták:

Hölvényi György, európai parlamenti képviselő – a Környezetvédelmi, Közegészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Bizottság tagja

Spade Kft. (okokucko.hu)

Szatyorbolt Zrt.

Kántor Noémi
Ikotity István
Vanyolai Réka
Gubek István
valamint a Kisközösségi Program további két tucat szimpatizánsa

Fókuszban az élelem-földtulajdon-klíma kapcsolata – a természeti erőforrások fenntartható kezelésére és az élelemhez való emberi jog európai támogatására történő mozgósítása DCI-NSA ED/2014/338-396. A kiadvány az Európai Unió pénzügyi támogatásával valósult meg. A kiadvány nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját. A tartalomért a kiadó szervezet a felelős.

Ifj. Rohály Gábor (1962–2017) emlékére, aki a Naphimnusz Teremtésvédelmi Egyesület elnökeként, illetve magánemberként egyaránt szívügyének tartotta a Kisközösségi Programot, és sokat segített abban is, hogy ez a könyv elkészülhessen.

Megindító, ami megmenthetetlen.
Annyi minden leromboltatott.
Azokkal tartok, akik hatalom híján is, bizarr mód,
mégiscsak újjáépítik a világot.

Adrienne Rich *Natural resources* című versének utolsó strófája.
Fordította: Szlukovényi Katalin.

Tartalomjegyzék

	előszó: Van egy álmunk – és az nem rémálom	13
1	**élelmünk:** Saját parasztot mindenkinek! – Évkerék Ökotanya Balástyán	19
2	**ruháink és más cuccaink:** Újrahasznosítás gyógyító alkotással – Retextil-üzem Pécsett	27
3	**lomjaink:** A te szemeted az ő kincse – adományboltok itthon és külföldön	35
4/a	**járműveink:** Valami nem bűzlik Dániában – Koppenhága, a biciklis város	44
4/b	**járműveink:** Budapest is búcsúzna a bűztől – a bringák előretörése Budapesten	49
5/a	**energiánk:** Szárnyalás a határon túl… – helyi megújulók Németújváron (Güssingben)	55
5/b	**energiánk:** …kényszerleszállás a határon innen – helyi megújulók Vépen	63
6/a	**pénzünk:** Pénzforradalom az iskolapadból – helyi pénz Prienben és környékén	67

6/b **pénzünk:** Bocskai erre büszke lenne – helyi pénz Hajdúnánáson és környékén 74
7 **vizeink:** A nyár tisztít – természetközeli szennyvíztisztítás Aparhanton 79
8 **élőlénytársaink:** Életmentés vödörrel – békamentés Farmoson 89
9 **oktatásunk:** A borsó nem zacskóban terem – ez komoly? – tanyapedagógia Magyarországon 96
10 **otthonaink:** Együtt élni, de nem kényszerből – *co-housing* Magyarországon és Hollandiában 104
11 **közösségeink:** A társak tanácsa – tanácsadói rendszer Krisna-völgyben 116
12 **közügyeink:** Góliát legyőzve, elkergetve – részvételi demokrácia Diósdon 124

fényképek: Fényképek forrásai 131
források: Az egyes fejezetek elkészítéséhez felhasznált források 132
publikációk: A Kisközösségi Programhoz kapcsolódó néhány további publikáció 141

Van egy álmunk – és az nem rémálom

Ha valaki egyedül álmodik, az csak egy álom.
Ha sokan álmodnak együtt, az egy új valóság kezdete.

Friedensreich Hundertwasser

Akarsz-e egy olyan világban élni, ahol nap mint nap ízletes, egészséges ételeket ehetünk? Olyan ételeket, amelyeket helyi gazdálkodók termelnek, akiket akár személyesen is megismerhetsz.

Akarsz-e egy olyan világban élni, ahol nem betegszünk meg az egészségtelen levegőtől, ahol nem rontja fülsiketítő zaj az életminőségünket?

Akarsz-e egy olyan világban élni, ahol mindnyájan nap mint nap gyönyörködhetünk az élőlények csodálatra méltó változatosságában?

Akarsz-e egy olyan világban élni, ahol nem vagyunk magányosak, ahol újra felfedezzük a közösségek erejét és fontosságát?

Akarsz-e egy olyan világban élni, ahol nem mások döntenek az életünket alapvetően befolyásoló ügyekben, hanem minden érintettnek szava van?

Vagyis akarsz-e egy olyan világban élni, ahol jobban odafigyelünk nemcsak önmagunkra, hanem a másikra is – legyen szó bármilyen élőlényről? Ahol az életet jóval értékesebbnek tartjuk, mint napjainkban.

Ha a fenti kérdések zömére igennel válaszoltál, akkor mindenképp érdemes továbbolvasnod ezt a könyvet, alighanem lelkesíteni fog téged.

Az emberi történelem egyik legnagyszerűbb, leginspirálóbb szónoklatában Martin Luther King visszatérő szófordulata az volt: „van egy álmom". Nekünk is van egy álmunk: egy olyan világban szeretnénk élni, amilyet a fenti mondatok festenek elénk. Hisszük azt, hogy az efféle álmok, pozitív víziók rendkívül fontosak, világunk csak a segítségükkel változtatható meg.

Az ökológiai válság miatt aggódó emberek többsége eddig sajnos főként rémálmokat vetített elénk: tömeges erdőpusztulást, kihaló fajokat, megmérgezett folyókat, kietlen városi betontengereket – az emberiség által sivárrá, barátságtalanná, sőt, egyenesen lakhatatlanná változtatott Föld bolygót. Egy percig sem vitatjuk, hogy a környezeti problémákra föl kell

hívni mindenki figyelmét, méghozzá erőteljesen. Ám a sokkoló problémák sorolása önmagában nem inspirál, nem sarkall cselekvésre. Sőt, az ijesztően tornyosuló, megoldhatatlannak tűnő gondoktól sokszor önkéntelenül is úgy igyekszünk megszabadulni, hogy kiszorítjuk tudatunkból az ökológiai válságot, vagy akár tagadni is kezdjük a létét.

A pozitív víziók viszonylagos hiánya alighanem fontos oka annak, hogy hiába vagyunk tudatában immár fél évszázada az ökológiai válságnak, a sokak által hiányolt és várt ökológiai forradalom mindmáig nem bontakozott ki. Ma is alapvetően ugyanabba az irányba haladunk, mint ötven évvel ezelőtt: az ökológiai válság egyre mélyül – ahogyan a társadalmi egyenlőtlenségek is.

Gyökeres irányváltásra lenne tehát szükség, ehhez pedig pozitív víziókra, amelyek megmutatják, merrefelé is kanyarodjunk. Ugyanakkor fontos az is, hogy ezek az elképzelések a realitás talaján álljanak. Van egy álmunk, de nem álmodozók vagyunk, még véletlenül sem légvárakat, tervasztalon megrajzolt társadalmi utópiákat gyártunk. Ehelyett azt a jó hírt hozzuk, hogy egy új világ építőkockái már ma is léteznek – még ha gyakran kissé megbújva is a bolygónkat egyre inkább elfogyasztó társadalmunkban.

Ebben a könyvben tucatnyi ilyen építőkockát mutatunk be rövid esettanulmányok formájában életünk, társadalmunk legkülönfélébb területeiről.

Ahol csak lehetőségünk volt, magyarországi példákat hoztunk, és csak ott egészítettük ki ezeket külföldiekkel, ahol a hazai kezdeményezések egyelőre gyerekcipőben járnak. Lelkesítő, inspiráló jógyakorlatokat mutatunk be, ám nem festünk ezekről rózsaszín képet: nem hallgatjuk el a problémákat, akadályozó tényezőket sem.

Ismertebb és kevésbé ismert példák egyaránt szerepelnek a kötetben. Ugyanakkor azt reméljük, hogy még az ismertebbekről is képesek vagyunk mindenki számára újdonságokat mondani. A könyv ugyanis elsősorban saját terepkutatásainkon, a kezdeményezések vezetőivel és más résztvevőivel folytatott személyes mélyinterjúkon alapszik – emiatt első kézből szerezhettünk információkat az egyes jógyakorlatokról. A 15 esettanulmányból csak 4 jelent meg itt-ott korábban, a többi szöveg vadonatúj, először ebben a könyvben lát napvilágot. (A korábban már megjelent anyagokat is frissítettük, bővítettük e kötet kedvéért.)

Könyvünk, illetve az alapjául szolgáló kutatások a Kisközösségi Program elnevezésű kutatási és akcióprogram keretein belül készültek. A Program fő célja, hogy minél több ökologikus helyi kisközösség kialakulását segítsük elő itthon, mindenféle méretű településen. Olyan kisközösségekét, amelyek hozzájárulnak egy kevésbé környezetterhelő életmód kialakításához, az egy helyen lakó emberek közösséggé kovácsolásához, valamint a helyi gazdaság erősödéséhez. Hisszük, hogy az ökológiai válságtól

csak akkor szabadulhatunk meg, ha az egy helyen lakó emberek közötti együttműködés a mainál sokkal inkább előtérbe kerül.*

Ez alapján egyértelmű, hogy az ökologikus helyi kisközösségeket kulcsszereplőknek gondoljuk az új világ építésében: ezek a közösségek lehetnek a kristályosodási magvai egy, a jelenleginél környezetkímélőbb, demokratikusabb, igazságosabb társadalmi berendezkedésnek. Alighanem a legtöbb, amit az új világért tehetünk, ha egy ilyen ökologikus helyi közösség aktív tagjává válunk. Ha kellően sokan tesszük meg ezt, közös álmunk valósággá fog változni.

A Kisközösségi Program munkatársainak nevében:
Takács-Sánta András
egyetemi docens
az ELTE Humánökológia mesterszakának igazgatója
a Kisközösségi Program szakmai vezetője

* Részletesebb információkért a Kisközösségi Programról *lásd* a www.kiskozossegek.hu oldalt.

1

Saját parasztot mindenkinek!* – Évkerék Ökotanya Balástyán

Működik egy családi biogazdaság Szeged mellett, amelynek stabil vevőköre van a városban: évente szerződik velük több tucat család, akik így megbízható forrásból kapnak idényzöldséget. A termelőnek pedig biztosított a megélhetése.

Kínai fokhagyma, argentin körte, kaliforniai aszalt szilva. Alighanem mindannyian találkoztunk már hasonló, messziről érkezett élelmiszerekkel a hazai üzletek polcain. És minden bizonnyal sokan vakargattuk is már ilyenkor a fejünket: vajon mi szükség van erre? Hiszen ezek a termények Magyarországon is könnyedén megtermelhetők. Sőt mi több, hazánk mezőgazdasági adottságai világviszonylatban is kitűnőek, így szinte sem-

* A „paraszt" sajnos szitokszóvá vált, különösen városon. Mi természetesen mindenféle negatív felhang nélkül használjuk ezt a kifejezést. Sőt, úgy gondoljuk, társadalmunkban a legnagyobb tiszteletnek kellene körülvennie azokat az embereket, akik a mindennapi betevőnket megtermelik. Kulcsfontosságú feladat tehát a paraszt becsületének helyreállítása.

miféle élelmiszer-behozatal nem volna indokolt. Az élelmiszer helyi megtermelése és feldolgozása nemcsak azért volna előnyös, mert ezáltal itthon teremtődne tisztes megélhetési lehetőség sokak számára. Hanem azért is, mert élelmünk sok ezer kilométeres utaztatása hajókkal, repülőgépekkel vagy kamionokkal rendkívül sok fosszilis energiát igényel, és ezáltal rengeteg szennyezéssel is jár – hozzájárul például a mindnyájunkat fenyegető globális éghajlatváltozáshoz.

Arra volna tehát szükség, hogy az általunk elfogyasztott étkeket minél inkább helyben állítsuk elő. Ám ez önmagában még nem elegendő, fontos lenne az is, hogy egyúttal a biogazdálkodás felé is mozduljunk. A mai iparosított mezőgazdálkodásban temérdek veszélyes növényvédő szert használnak, amelyek nemcsak a mi egészségünket károsítják (növelve például a rákos megbetegedések kockázatát), hanem számos más, kártevőnek még véletlenül sem nevezhető élőlénytársunkat is pusztítják. A nagyfokú műtrágyahasználat szintén rengeteg negatív következménnyel jár. Már e kemikáliák előállítása is roppant energiaigényes folyamat, különösen a nitrogénműtrágyák esetében – és mivel jórészt fosszilis energiát használunk erre a célra, rengeteg szennyezés is fakad belőle. A földekről kimosódott műtrágyák pedig a folyókba, tavakba kerülve vízvirágzást okoznak, így károsítva az ottani élővilágot. Az ipari mezőgazdaság hátulütője még a nagyfokú gépesítés is, megint csak főként a fosszilis energiaforrások használata miatt. A gépigényt leginkább a birtokméretek csökkentésével lehet-

ne visszafogni, miáltal az élőmunkára alapozó (így sok embernek megélhetést is nyújtó), főként családi kisgazdaságok kerülnének előtérbe.

A fentiekből következően az volna tehát a kívánatos, ha Magyarország mezőgazdasága kis léptékű biogazdaságokon alapulna, amelyek kielégítenék hazánk élelmiszerigényének döntő részét. Erre képesek is lennének, mert ma már a biogazdaságok hozamai összemérhetők az iparosított mezőgazdaságéval – és amikor elmaradnak attól, akkor sem számottevően. Mindehhez persze megbízható értékesítési lehetőségekre is szükség van. Erre rendelkezésre állnak hagyományosabb megoldások is, mint amilyen a termelői piac vagy a termelői boltok. Ám léteznek itthon még kevésbé ismert, új keletű értékesítési módok is. Ilyen például az ún. helyiek által támogatott mezőgazdaság, amelynek többféle változata is létezik.* Klasszikus formájának lényege, hogy egy termelő egy vásárlói körrel szerződik terményei értékesítésére, legtöbbször egy esztendőre. A megoldás mindkét fél számára előnyös: a termelő biztosan értékesíteni tudja terményeit,

* Az angol *„community-supported agriculture”* kifejezésből kiindulva itthon leginkább „közösség által támogatott mezőgazdaság” néven ismert ez a rendszer. Ez a fordítás azonban pontatlan, mivel az angol „community” szó jelentése tágabb, mint a magyar „közösség” kifejezésé: sokszor egyszerűen a helyben lakó emberek összességét jelöli – ahogy ebben az esetben is. Ugyanakkor akadnak azért a helyiek által támogatott mezőgazdasági rendszerek között olyanok is, amelyek esetében valódi közösség alakul ki a vevők egy részéből, főként a törzsvásárlóknak köszönhetően.

a vásárlók pedig közvetlenül, ellenőrizhető helyi forrásból jutnak minőségi élelmiszerhez – minden héten az éppen aktuális idényzöldségekből kapnak egy egységcsomagot. A megállapodás kockázatközösséget is jelent: a vásárlók fix összeget fizetnek, így a termelő megélhetése akkor is biztosított, ha rajta kívül álló okokból, környezeti károk miatt a termés egy része odavész. Ugyanakkor túl nagy kockázatot a vásárlók sem vállalnak mindezzel, mivel a termelő rendszerint több tucatnyi terményt nevel, így ha néhány közülük részben vagy egészben kiesik, például fagy vagy valamilyen kártevő miatt, rendszerint még mindig sok és sokféle élelmiszerhez jutnak a vevők. Ráadásul ár/érték arányban is igen jól járnak, mivel az értékesítés közvetlen, kereskedőket nem kell megfizetni.

Számos országban – így például Svájcban, Franciaországban és az Egyesült Királyságban – kimondottan népszerű a helyiek által támogatott mezőgazdaság, sok-sok ilyen rendszer működik. Magyarországon a gödöllői Nyitott Kertnek az ezredforduló táján néhány évig működő kezdeményezése volt a helyiek által támogatott mezőgazdaság úttörő kísérlete. Kisebb szünet után, a 2010-es évek elején indult el néhány ilyen kezdeményezés itthon, 2017-ben nagyjából egy tucatnyi működött, ezek egyike az Évkerék Ökotanyához kapcsolódik.

▪ ▪ ▪

Az Évkerék Ökotanya egy 12 hektáros családi ökogazdaság Balástyán, Szeged közelében. A gazdaságot egy fiatal házaspár, dr. Kiss László és Kiss-Kovács Orsolya hozta létre 2010-ben, és ők működtetik azóta is. Orsolya gödöllői egyetemistaként, környezetgazdálkodási agrármérnöki tanulmányai során jó kapcsolatot alakított ki Matthew Hayes-szel, a Nyitott Kert egykori kezdeményezőjével, továbbá dolgozott Angliában egy CSA-gazdaságban. László kertészmérnökként növényvédelemmel is foglalkozott, az itt szerzett tapasztalatainak a hatására rendült meg a bizalma az itthon kapható élelmiszerekben, és kezdett el alternatívákban gondolkodni. Orsolya tanulmányai és kutatásai során szintén sok rossz tapasztalatot szerzett a magyarországi mezőgazdaság működéséről, különösen annak ökológiai

fenntarthatatlanságáról. Alapvetően ezek a negatív élmények sarkallták őket arra, hogy gazdálkodóként belevágjanak egy olyan mezőgazdasági rendszer kialakításába, amelyben ökologikus módon tudnak ízletes és egészséges élelmiszert előállítani maguk és mások számára, illetve amely tisztes megélhetést is nyújt nekik. A végső lökést egy 2009-es budapesti előadás adta számukra, ahol francia gazdák mutatták be saját, helyiek által támogatott mezőgazdasági rendszerüket. Az elindulásban nagy segítségükre volt egy állami pályázat, amelyet fiatal gazdák számára írtak ki.

Gazdaságuk már évek óta rendelkezik hivatalos biominősítéssel. Kizárólag a biogazdálkodásban megengedett, szelídebb növényvédő szereket használnak, azokból se sokat. A szükséges növényvédelem jelentős részét biológiai módszerekkel oldják meg: a kártevőket természetes ellenségeik segítségével próbálják visszaszorítani. Műtrágyát egyáltalán nem használnak, helyette szerves istállótrágyával, marhatrágyával és zöldtrágyával igyekeznek fokozni földjeik termékenységét.

2011-ben kezdtek vásárlókat keresni terményeik számára. Kezdetben egy szegedi Waldorf-közösség számított a fő felvevőpiacuknak. Az első két évben Budapestre is szállítottak, azóta már csak Szegedre. 2017-ben 110 család vásárolt tőlük, közülük 20-30 törzsvásárló. A vevők hetente juthatnak hozzá a terményeket tartalmazó dobozokhoz egy szegedi átvevőponton, fizetniük azonban csak minden hónap elején (egy összegben előre) kell.

A vásárlókkal jelenleg egy évre (egész pontosan a májustól februárig tartó szezonra) szerződnek, elsősorban zöldségeket, kisebb részben fűszereket és bogyós gyümölcsöket kínálva nekik – 40-50 faj mintegy 120 különböző változatát. A választékot úgy igyekeznek még tovább bővíteni, hogy az átvevőpontokra pár másik környékbeli biotermelőt is invitálnak, akiktől vásárlóik többek között sajtokat, gyümölcsöket és lekvárokat vehetnek.

Orsolyáék évente kétszer adnak lehetőséget a vásárlók számára, hogy ellátogassanak az ökotanyára: tavaszünnepet és őszi betakarítási ünnepet rendeznek. A termelők és a vevők levelezőlistán is tartják a kapcsolatot egymással. A törzsvásárlók és a termelők az évek folyamán valódi közösséggé is kovácsolódtak. A „köménymag”-nak nevezett törzsvásárlói kör leginkább ötletekkel és szervezőmunkával járul hozzá a rendszer működéséhez. Ők írják továbbá azt a receptblogot, amellyel főként a kevéssé ismert termények felhasználását igyekeznek segíteni.

A házaspár ma már önkéntesek és alkalmi munkavállalók munkáját is rendszeresen igénybe veszi a gazdaságban. Sokakkal állnak továbbá kapcsolatban, és kapnak tőlük információkat, illetve egyéb segítséget: egyetemi oktatók, civil szervezetek, más biotermelők, környékbeli tanyatulajdonosok. Orsolya és László tudatosan és örömmel adnak mintát másoknak, szeretnék, ha a környékükön (és másutt az országban is) több hasonló rendszer alakulna ki.

2

Újrahasznosítás gyógyító alkotással – Retextil-üzem Pécsett

Egy textilmanufaktúra, amely újrahasznosított alapanyagokból dolgozik *(„upcycling”)*. Munkatársai testi és lelki betegség miatt rehabilitációs foglalkoztatásra szoruló emberek, akiket bizonyítottan gyógyít ez a munka.

Magyarországon a rendszerváltással együtt járó gazdasági szerkezetváltás az alacsonyabban iskolázott munkavállalók számára különösen nagy megrázkódtatást jelentett. Jó páran elveszítették állásukat, egzisztenciájukat, a munkalehetőségek beszűkültek. Ráadásul sokaknak azok közül is, akiknek megmaradt az állásuk, mostoha körülmények között kell magas óraszámban, monoton munkát végezniük. Ezzel a problémával szembesült Thiesz Angéla, a Retextil Alapítvány vezetője, amikor 1999-ben elindította textilhulladékot újrahasznosító manufaktúráját – akkor még az Istenkúti Közösségért Egyesület keretében.

Kezdetben a helyi gazdaság fejlesztése volt a fő célja: szeretett volna Pécs környékieknek munkát adni. Emellett az évek során – megismerve a dol-

gozók állapotát – rájött, hogy az általa kidolgozott munkafolyamat kimondottan gyógyító, közösségfejlesztő erejű. Így került a fókuszba a terápiás foglalkoztatás, és lett fokozatosan a „késztermék” az újrahasznosított textil mellett az egészséges munkavállaló. A munkafolyamatot három éven át tervezte. Különösen nagy segítségére volt ezután a budatétényi Thalassa Ház, ahol pszichés zavarokkal küszködő páciensek terápiájával foglalkoznak, alapvetően kapcsolati eszközökkel gyógyítva.

A Retextil-manufaktúrában jelenleg halmozottan hátrányos helyzetű, illetve megváltozott munkaképességű emberek dolgoznak. A munkafolyamat erősen monoton fázissal indul: egy helyi használtruha-boltból kapott ruhákat ujjnyi vastagságú csíkokra felszabnak, anyag és színek szerint rendszereznek, majd az elkészített anyaggombolyagot felhasználva először egy alapfonalat készítenek. Az alapfonal gyártása igen időigényes, csoportos tevékenység. Ezután következik egy sokkal kreatívabb rész: fonással, szövéssel vagy hurkolással készítenek kárpitokat, szőnyegeket, párnákat vagy bármi mást; a fantáziának szinte semmi sem szab határt. Egy szövetet rengetegféleképpen lehet összeállítani, ez segít kiszabadítani az embereket a sablonos gondolkodásból, rávezeti őket, hogy a sokféle színből miként lehetséges új színkombinációkat összeállítani, vagy az új alapanyagokkal és különböző technikákkal hogyan lehet egyedi alkotásokat létrehozni. A feladatokat az emberek kihívásként fogják föl, miközben újra fölfedezik magukban az alkotóképességet. A munka során a műhelyben dolgozók

egymástól tanulnak, a csoport együttműködése szinte észrevétlenül javítja a terápiában részt vevők kommunikációs, szociális képességeit.

2017 elején mintegy 30 főt foglalkoztattak a műhelyben, akik napi 4-6 órában dolgoznak. Heti egy alkalommal tartanak egy nagy megbeszélést, amely azzal kezdődik, hogy megtárgyalják az éppen aktuális célokat, projekteket. Ezt követi az úgynevezett „lelki rész", ahol a csoportban keletkezett esetleges problémákat, konfliktusokat lehet megbeszélni. A csoporttagok itt megtanulnak nyíltan beszélni problémáikról, illetve érvényesíteni önmagukat.

Mindenkinek, aki a Retextilnél kezd dolgozni, először egy párnát kell készítenie a székére, majd pedig egy kosarat, amelyben a fonalait tartja. Az válhat munkatárssá, aki a csoportba be tud illeszkedni. Az együttműködés itt nagyon fontos, mivel a csoport tagjai egymást tanítják. A munkahely nagyon népszerű, a várólista hosszú. Jó szervezőképességű emberekből ellenben komoly hiány van, a munka szervezését jelenleg egy ötfős menedzsment végzi. Hetente egyszer nyitott műhelyfoglalkozást is tartanak – ezen bárki ingyenesen részt vehet, aki szeretné megismerni, kipróbálni, illetve megtanulni a Retextil-módszert (*lásd* alább).

Az elmúlt években több nagyobb projektnek is részesei voltak: készítettek díszleteket színházi előadásra, ők alakították ki az Ozora Fesztivál nagy-

színpadának dekorációját, valamint létrehoztak egy játszóteret kisgyermekek számára egy szövetkezeti kávézóban Pécs belvárosában. Emellett korai fejlesztő eszközöket is készítenek fogyatékos kisgyermekek számára. Amellett, hogy szélesebb körben is szeretnének ismertté válni, a forrásteremtés kényszere is szükségessé teszi a részvételüket ilyesféle projektekben. Az alapítvány fenntartása érdekében folyamatosan kompromisszumokat kell kötniük az alapítvány gazdasági érdekei és a terápiás célok között, mivel a kötött határidők és a feszített munkatempó betartása magasabb pszichés terhelést jelent a csoport számára. Ezen segít a jó projektszervezés és a csoport összetartó ereje.

A Retextilt ezenfelül a folyamatos megújulás és kísérletezés is jellemzi: próbálkoznak például a hőprés technológiájával, továbbá folyamatosan új fonástechnikákat, formákat és újrahasznosítási lehetőségeket vezetnek be. A Retextil munkafolyamatában kiemelten érvényesíti a környezetbarát szemléletmódot: termékeik az ún. *upcycling* szellemiségében készülnek. Ez egy olyan értéknövelő újrahasznosítási folyamat, amelynek során a fölöslegessé vált alapanyagot annak korábbi minőségét legalább megtartva, minimális energiabevitellel hasznosítják újra. Náluk ez abban nyilvánul meg, hogy a ruhaanyagot szálakká vágják, majd ezekből készítenek új fonalakat – ez a Retextil-módszer. Az ökotudatosság jegyében igyekeznek csak a közvetlen környezetükben keletkezett textilhulladékokat fölhasználni, illetve újrahasznosítják a nejlonalapú textilmaradékot is.

A Retextil nemcsak munkafolyamat, hanem egy olyan terápiás módszer is, amely a hosszú évek alatt felhalmozódott gyakorlati tapasztalatokból formálódott ki. Itt a kizárólagos gyógyszerezés helyett a közösségben végzett céltudatos alkotómunka is javítja a dolgozók mentális állapotát. Ezt a szemléletmódot igyekeznek népszerűsíteni a humán rehabilitációs szakmákban is: rendszeresen tartanak tréningeket segítő szakemberek számára, aminek lassan kezd beérni az eredménye: egyre több pozitív visszajelzést és felkérést kapnak a további tanításra, módszerük terápiás alkalmazására. A gyógyulás azonban hosszú folyamat, kemény munka. Mégis több dolgozónak sikerült már innen elhelyezkednie. Sőt, a csoport

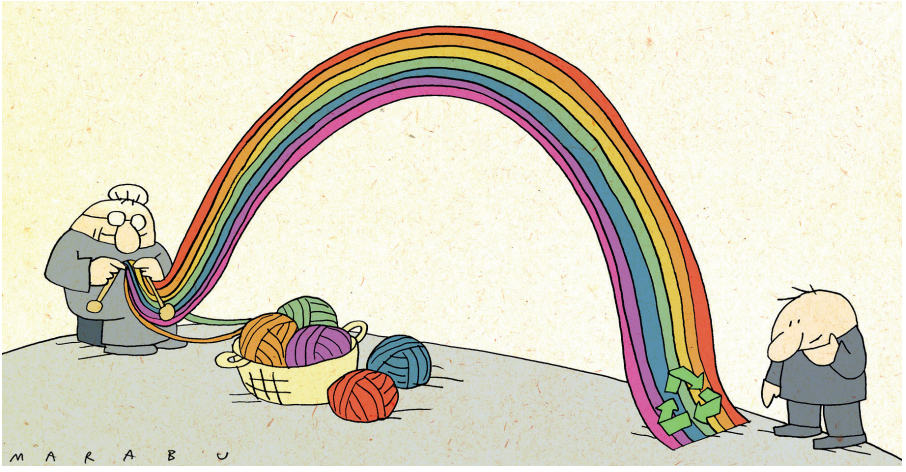

nagyobb része immár teljes értékű munkaerőként is vállalhatna munkát, azonban a helyi munkaerőpiac csak nagyon korlátozottan tud új embereket foglalkoztatni.

Az alapítványt a szellemi támogatók, szimpatizánsok mellett a műhelybérlés ingyenes lehetőségével a helyi önkormányzat is segíti. Emellett pályázatokon is részt vesznek több-kevesebb sikerrel, a nagyobb EU-s pályázatokon azonban megfelelő önrész hiányában, valamint a túl magas adminisztrációs terhek miatt nem mindig tudnak indulni. Az elmúlt évtizedben kiváló kapcsolat alakult ki a helyben élőkkel (elsősorban a játszótéren és a nyitott műhelyen keresztül), valamint a helyi kulturális civil szervezetekkel is.

Leginkább közvetlen megrendelésre dolgoznak, a nyílt piacon nehezebben megy nekik az értékesítés, mert a nagy élőmunkaigény miatt a termékek csak korlátozottan versenyképesek az olcsó importból származó tömegcikkekkel szemben. Az ideális az lenne, ha termékeik fejlesztő eszközökként jutnának el a leginkább rászorultakhoz. Ennek feltételeit, kereteit épp mostanában dolgozzák ki.

Az eddig elért eredményeken túl tervekből sincs hiány: szeretnének a fővárosban is gyökeret verni, elsősorban az ott található erős szellemi tőkére támaszkodva. Igyekeznek ugyanakkor továbbra is részt venni a fogyatékos

gyermekekkel és szüleikkel együttműködő csoportos foglalkozásokban. Az igazi megoldás tevékenységeik keresztfinanszírozására egy rehabilitációs szakmai képzést nyújtó Retextil-iskola lenne: a tananyag már készen is áll a kétéves munkaterápiás szakmai képzéshez, az intézményi keretek létrehozása azonban még megoldandó feladat. A már működő pécsi műhely lehetne a Retextil-iskola gyakorlóterepe, ahol a gyakornokok a mindennapi terápiában kamatoztathatnák a megszerzett elméleti tudást.

A Retextil Alapítvány által nyújtott munkalehetőség sok dolgozó számára a kizárólagos esélyt jelenti, hogy el tudja tartani magát és családját, miközben jó munkakörülmények között képes fejlődni, és lelki betegségeiből felépülni. Ezen kívül a technológia egy kiemelkedően jó példa a textilhulladék környezetbarát újrahasznosítására is. Az alapítvány legnagyobb sikere azonban mégiscsak az, hogy a nehézségek ellenére több mint tíz éve képesek talpon maradni, miközben egyúttal alapértékeiket is folyamatosan őrzik és fejlesztik.

3

A te szemeted az ő kincse – adományboltok itthon és külföldön

Az adományboltok átveszik a számodra fölöslegessé vált holmikat, majd jutányos áron értékesítik ezeket – például rászorulóknak. Eközben gyakran munkahelyeket teremtenek, illetve a bevételből civil szervezeteket támogatnak. Ráadásul hulladékból is kevesebb keletkezik így.

A számunkra már fölösleges, ám még használható tárgyak továbbadására az egyik remek megoldás az, ha egy adományboltba visszük ezeket a holmikat. Az adománybolt *(charity shop)** egy társadalmi vállalkozási forma. Ezekben az üzletekben olyan használt cikkeket értékesítenek, amiket adományként kapnak a lakosságtól vagy szervezetektől. A boltok a használt tárgyak eladásából származó bevételt valamilyen társadalmi cél elérésére fordítják.

* Angliában: *charity shop,* USA, Kanada: *thrift store,* Ausztrália: *op shop (opportunity shop)*

A *társadalmi vállalkozások* egy általuk meghatározott társadalmi cél elérésére jönnek létre. Ez lehet a munkaerőpiacról kiszorult emberek foglalkoztatása, a szegénység vagy az előítéletek csökkentése, az ökológiai fenntarthatóság, de akár oktatási, egészségügyi stb. célkitűzéseket is megfogalmazhatnak. A társadalmi cél eléréséhez szükséges anyagi forrásokat nagyrészt az értékesített termékek, szolgáltatások bevételeiből biztosítják.

Az adományboltoknak környezeti és szociális szempontból egyaránt kedvező hatásaik vannak. Környezeti szempontból azért, mert számos, valakinek feleslegessé vált használati tárgy végül nem kerül a szemétlerakóba vagy a hulladékégetőbe. Szociális szempontból pedig azért, mert ezekben az üzletekben a piacinál jóval alacsonyabb áron kaphatók használati tárgyak – ezzel lehetőség nyílik arra, hogy hátrányos helyzetű társadalmi csoportok tagjai (pl. nyugdíjasok, hajléktalanok, munkanélküliek) is hozzáférjenek ezekhez az árucikkekhez. A rászorulókon kívül az adományboltok vevői között gyakran találunk gyűjtőket is, vagy pedig olyan fiatalokat, akik egy-egy különlegesebb, érdekesebb tárgyat vesznek. Sokan továbbá egyszerűen környezetvédelmi vagy felelős fogyasztói megfontolásból vásárolnak ezekben az üzletekben.

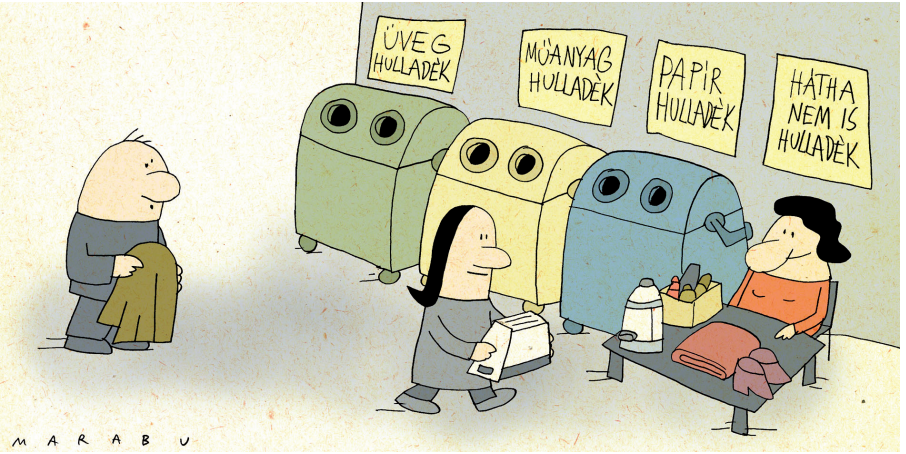

A fenti környezeti és szociális hasznokon túlmenően minden adománybolt valamilyen meghatározott társadalmi cél elérésére jön létre. E cél szerint osztályozva az adományboltok két fő típusát különíthetjük el. Az egyik civil szervezeteket támogat az adományok eladásából származó bevétellel (vagyis forrásteremtő tevékenységet folytat), és jellemzően önkéntesek dolgoznak benne. A másik típus fő célja a munkaerőpiacról kiszorult emberek foglalkoztatása. Ezek a boltok a bevétel jelentős részét (vagy akár az egészét) a fenntartásra és a foglalkoztatásra fordítják. Létezik „vegyes" típus is, amikor az adományboltnak egyszerre célja a foglalkoztatás és valamilyen további társadalmi cél elérése.

Az adományboltok az 1940-es évek elején Angliában jelentek meg először, és a második világháború alatt váltak elterjedtté. Az első ilyen üzletek kizárólag használt cikkeket értékesítettek, és nagyrészt önkéntesek működtették őket. Míg a kezdetekben az adományboltok jellemzően használt ruhákat, könyveket és háztartási cikkeket egyaránt árultak, mára megjelentek azok az üzletek is, amelyek csak bizonyos adományokra, például bútorokra vagy könyvekre (pl. az Oxfam könyvesboltja) specializálódtak. Angliában az ezredfordulóra az adományboltok száma több ezerre nőtt, és a piac gyakorlatilag telítődött. Emiatt fennmaradásuk érdekében a boltok arra kényszerültek, hogy korábbi civil működésmódjuk helyett egyre inkább kiskereskedelmi egységként funkcionáljanak. A korábban kizárólag önkéntesek által működtetett üzletekben megjelentek a fizetett menedzserek, akiknek az önkéntesek koordinálása, a bevételek és kiadások nyomon követése, valamint egyéb adminisztratív teendők ellátása lett a feladatuk. Professzionalizálódott az adományok árának meghatározása is, amit jellemzően egységesen szabályoznak az egyes üzletek. Megjelentek továbbá az első regionális adománybolt-hálózatok, egységes arculattal, specializált felelősségű alkalmazottakkal. Bizonyos adományboltok, illetve hálózatok már nem kizárólag használt termékeket értékesítenek, hanem újakat is – például méltányos kereskedelemből származó árukat.

A bolthálózatok növekedésének hatására megjelentek azok az üzletek is, amelyek az adományként beérkezett használt cikkek javítását is vállalják.

Korábban egy kizárólag önkénteseket foglalkoztató boltnak nem volt kapacitása arra, hogy például bútorokat javítsanak ott – emiatt a használhatatlan tárgyakat továbbadták, vagy egyszerűen kidobták. A bolthálózatok, illetve az erre specializálódott boltok azonban fölvesznek olyan alkalmazottakat, akik a javításért felelősek, vagy esetleg külső szolgáltatóval reparáltatják meg a tárgyakat.

■ ■ ■

Magyarországon a Kórházi Önkéntes Szolgálat Alapítvány hozta létre az első adományboltot 2009-ben Budapesten. Azóta számos további is nyílt a fővárosban és vidéki nagyvárosokban egyaránt. Részletes felmérés ugyan nem készült még a hazai adományboltokról, de megközelítőleg 50 ilyen üzlet működhetett itthon 2017 elején. Legnagyobb részük a Közép-magyarországi régióban található, azon belül is Budapesten, ezt követi a Déldunántúli, illetve a Nyugat-dunántúli régió.

Magyarországon egyelőre nem létezik sem jogszabály, sem pedig külön jogi forma az adományboltokra. Jellemzően egyesület, szociális szövetkezet, alapítvány, esetleg nonprofit kft. formájában működtetik őket. A magyarországi adományboltok és a brit modell között az egyik fő különbség, hogy míg a brit modell még most is nagyobb részben az önkéntesek munkájára épít, Magyarországon a munkatársak jellemzően fizetett alkalma-

zottak. Ugyanakkor az adományboltok fent említett mindkét fő típusa jelen van Magyarországon is. És noha az adományboltok hazai története rövid múltra tekint csak vissza, már itthon is kialakultak a sok más országban jellemző hálózataik.

A hazánkban létező több jelentős adománybolt, illetve hálózat közül az egyik leginkább figyelemre méltó a több mint öt éve fenntarthatóan működő Közösségi Szociális Szövetkezet (KöSzSz) három, E-cherry-nek keresztelt boltja Budapesten, a IV., a XI. és a XII. kerületben. A szövetkezet 2010-ben alakult, és 2011-ben nyitotta meg első, XII. kerületi adományboltját egy munkatárssal, pályázati támogatás segítségével. Az E-cherry üzletek még használható állapotban lévő könyveket, ruhákat, konyhai eszközöket, dísztárgyakat, játékokat, valamint kisebb használati tárgyakat fogadnak. Ezeket az adományokat a piaci ár alatt értékesítik. A bevételt a boltok működtetésére fordítják, az egyik fő cél a hátrányos helyzetűek foglalkoztatása. Az E-cherry adományboltok a szövetkezet alakulása óta fenntartható módon működnek önerőből – képesek kitermelni működésük költségeit, illetve foglalkoztatni boltonként két-három főt. A szövetkezetnek összesen 12 alkalmazottja van, közülük 10 korábban valamilyen módon hátrányos helyzetű volt. Az alkalmazottakon túl csaknem két tucat önkéntes is dolgozik a szövetkezetnek.

A szociális szövetkezet a helyi lakosság szemléletét is formálja, hiszen az adományozók nem a szemétbe dobják még használható állapotban lévő tárgyaikat. Továbbá társadalmi felelősségvállalásra is ösztönzi az embereket, hiszen tárgyaik beadásával hozzájárulnak új munkahelyek létrehozásához, illetve ahhoz, hogy rászorulók hasznos holmikhoz jussanak. Az adományok egy részét a szövetkezet továbbadja civil szervezeteknek, ezzel támogatva őket.

Az E-cherry adományboltok kiemelkedően fontos célja, hogy a lehető legkevesebb hulladékot termeljék működésük során is. A már eladhatatlan holmikat igyekeznek újrahasznosítani: az ingyen elvihető lomokat egy dobozba teszik ki az üzlet elé; a szakadt, rossz minőségű ruhákat pedig elszállíttatják további feldolgozásra. A mindennapok során is kiemelten figyelnek a környezeti szempontokra: az adományozóktól érkezett műanyag szatyrokat például továbbadják a vevőknek. Amit pedig tényleg kénytelenek a szemétbe rakni, szelektíven gyűjtik, ha lehetséges. Az adományoknak így csak mintegy 10%-át dobják ki kommunális hulladékként.

A szociális szövetkezet demokratikus módon működteti az adományboltokat a hátrányos helyzetű munkatársak bevonásával. A boltban dolgozó és a szövetkezetet működtető munkatársak tagjai és egyben tulajdonosai is a szövetkezetnek. Mindegyik boltnak van ugyan egy vezetője, azonban a szövetkezeti közgyűléseken a stratégiai döntéseket illető kérdésekben min-

den tagnak csak egy szavazata van. A szövetkezet a demokratikus működés mellett tudatosan motiválja az egyéni fejlődést is: cseréli a feladatköröket a munkatársak között, illetve lehetőséget biztosít arra, hogy képzéseken, konferenciákon vegyenek részt.

A boltok közösségépítő hatása szintúgy kiemelendő. Az E-cherry esetében az eladók és az önkéntesek közösséget alkotnak egymással. A szövetkezetnek azonban hosszú távú célja az is, hogy a boltba járó vevők és az adományozók is közösséggé formálódjanak. Az E-cherry adományboltok rendezvényeket is szerveznek tagjaik, önkénteseik, munkatársaik, adományozóik és vevőik számára: filmvetítéseket, kézműves foglalkozásokat, előadásokat; valamint megrendezik az adományboltok éjszakáját is.

A XI. és a XII. kerületi önkormányzat kedvezményes bérleti díjjal támogatja a szövetkezet céljait, mivel a boltok a kerületi munkanélkülieket foglalkoztatják, és szolgáltatásokat nyújtanak a helyben lakók számára. A boltok átláthatóan működnek, amit az is bizonyít, hogy bevételeik és kiadásaik már működésük kezdetétől fogva megtalálhatók a szövetkezet honlapján.

A három bolt havonta körülbelül 10 tonna adományt fogad, amelynek nagy részét az üzletekben értékesítik. A szövetkezet működésének első 5 évében mintegy 1500 tonnányi használati tárgy hulladékká válását előzte meg.

4/a

Valami nem bűzlik Dániában – Koppenhága, a biciklis város

Élhető város: tiszta, egészséges levegő és csönd a gépjárművek sokasága helyett. A dán főváros lakói sokat tettek már mindezért – nem utolsósorban azzal, hogy elsőbbséget adtak a kerékpároknak a közlekedésben.

Egészségünk érdekében városainkban alapvető feladat a rengeteg zaj- és légszennyezéssel járó motorizált közlekedés visszaszorítása. Az egyik kézenfekvő alternatíva a kerékpár. Akad már néhány olyan város a világban, amely a közlekedés középpontjába a bicikliket helyezte. Az egyik ilyen Koppenhága: a dán fővárost a városi biciklizés kultúrájának egyik úttörőjeként tartják számon. Jelzi ezt az is, hogy *„Copenhagenize Index”* a neve annak a rangsornak, amely a világ városait az alapján értékeli, hogy mennyire kedvező feltételeket nyújtanak a kerékpározásnak. A rangsort Amszterdam és Koppenhága felváltva szokta vezetni.

Dániában a századfordulón vált meghatározó közlekedési móddá a biciklizés. 1905-ben létrejött a Dán Kerékpáros Szövetség, amely Európa leg-

régebb óta létező biciklis szervezete. Az 1930-as évek közepére mintegy 400 ezerre nőtt a kerékpárok száma az országban.

Koppenhágában már 1910-ben megépítették az első kerékpárutakat, de a biciklizés népszerűsége a két világháború közötti időszakban nőtt csak meg igazán. Szélesebb társadalmi rétegek számára a kerékpározás jelentette az első lehetőséget a város szennyezett levegőjének hátrahagyására, ezért sokak számára a bicikli a szabadság fogalmával kapcsolódott össze. A kerékpár a vasárnapi kirándulások jellemző eszközévé, párhuzamosan pedig az emberek identitásának részévé vált.

A XX. század közepére azonban más irányt vett a város fejlődése. A második világháború után Dániában – ahogy sok más pontján is a világnak – az autó birtoklása a jólét szimbólumává vált, a gazdasági növekedés miatt pedig egyre több család engedhette meg magának, hogy személygépkocsit vegyen. Koppenhágában is egyre nagyobb teret hódított az autózás, minek következtében visszaszorult a városi kerékpározás. A biciklis kultúra nem tűnt el ugyan, ám jelentősége csökkent. A személygépkocsik egyre nagyobb száma az utak zsúfoltságához vezetett, ez pedig nem kívánt hatásokat is eredményezett: állandó torlódások alakultak ki, még inkább szennyezetté vált a levegő, valamint megnövekedett a közlekedési balesetek száma is.

Az 1970-es évek újabb fordulatot hoztak. A város szakított az addigi trendekkel, és közlekedését tekintve a többi nyugati nagyvárosétól eltérő irányba kezdett fejlődni. Ennek a változásnak több oka is volt. Egyrészt az autók elterjedésétől függetlenül a kollektív identitásban tovább élt a kerékpáros kultúra jelentősége, az idealizált dán városból nem hiányozhatott a közlekedésnek ez a módja. A korábban nemzeti szimbólumnak számító bicikli visszaszorulása hiányérzetet okozott a városlakók egy jelentős részében. Másrészt az 1970-es években induló környezetvédelmi mozgalmak fölhívták a figyelmet a gépkocsik okozta légszennyezés egészségkárosító hatására, illetve a kerékpáros közlekedés környezetkímélő mivoltára. Harmadrészt az olajválságok és a gazdasági növe-

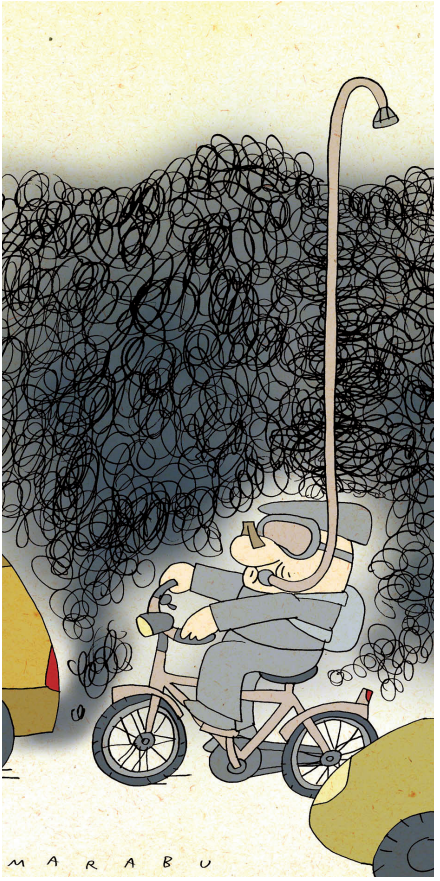

kedés ütemének visszaesése nyomán gazdaságossága is újból népszerűvé tette a biciklizést.

Egyre több konfliktus alakult ki a kerékpárosok és az autósok között ebben az időben. Egy biciklis tüntetés hatására bevezették az „autómentes vasárnapokat", és egyre többen választották a tisztább várost – ezzel pedig a kerékpározást – az autók helyett. Az érdekek ütközése miatt világossá vált: a várostervezőknek kell megoldást találniuk arra, hogy a különböző közlekedési módok megférjenek egymás mellett. Ennek a felismerésnek az eredményeként egyre több kerékpárutat hoztak létre. A társadalmi nyomás hatására a városvezetés is egyre inkább elkötelezetté vált a környezetkímélő közlekedés és az élhető város koncepciója mellett. Ugyanakkor nem volt szükség erőteljes nyomásra, mivel a városvezetés eleve rokonszenvezett a kerékpárosbarát fejlesztésekkel. Összességében tehát a társadalmi igény találkozott a városvezetés fejlesztési törekvéseivel.

Koppenhágában a legtöbb helyre ma már egyszerűbb és gyorsabb biciklivel eljutni, mint autóval. Ez annak köszönhető, hogy az egész városban kiépült a kerékpárutak összefüggő hálózata: a város egyik végéből úgy lehet eljutni a másikba, hogy eközben nem kell letérni róluk. Mára mintegy 400 kilométer kerékpárút szeli át keresztül-kasul Koppenhágát, és ez a szám évről évre egyre nő. Több főútvonalon a biciklisekhez igazították a közlekedési lámpákat is: ők kapnak zöldhullámot, így megállás nélkül tudnak végig-

menni a városon. Télen pedig a bicikliutakról kotorják el először a havat, ezután következnek csak az autóutak (a négy legnagyobb forgalmú autóutat kivéve). A munkavállalók bő harmada jár naponta kerékpárral munkába, nagy részük – a hatékony hóeltakarításnak köszönhetően – télen is. A gyerekek nagyon korán megtanulnak biciklizni, és teljesen elfogadott az is, hogy kerékpáron szállítják a legkisebbeket.

A város identitásához hozzátartozik a kerékpáros kultúra, erre pedig a városvezetés is tudatosan reagál. Úgy gondolják, hogy egy élhető város kialakításához elengedhetetlen a biciklizés feltételeinek megteremtése. A városvezetés céljai között szerepel az is, hogy Koppenhága szén-dioxid-kibocsátását tovább csökkentsék – emiatt is még tovább akarják növelni a kerékpáros közlekedés részarányát.

4/b

Budapest is búcsúzna a bűztől – járműveink – a bringák előretörése Budapesten

Budapest is válhat biciklis várossá. Az utóbbi bő egy évtized fejleményei legalábbis ebbe az irányba mutatnak – köszönhetően mindenekelőtt a Critical Mass felvonulások maroknyi szervező-csapatának és sok tízezer résztvevőjének.

Az első alkalommal 2004-ben megrendezett Critical Mass Budapest minden korábbinál nagyobb kerékpáros felvonulása volt. Szervezői föl akarták hívni a városvezetés és a szélesebb közvélemény figyelmét a budapesti kerékpározás mostoha helyzetére. Az első felvonulás idejében a biciklisek még nem voltak megszokott résztvevői a budapesti közlekedésnek. A városi biciklizést sokan veszélyesnek tartották, és nem ok nélkül: mivel az autósok nem voltak felkészülve a felbukkanó kerékpárokra, a maihoz képest arányaiban csakugyan gyakrabban fordultak elő balesetek. Ennek ellenére akadtak sokan olyanok, akik szerették volna népszerűbbé és vonzóbbá tenni a városi kerékpározást.

Az első felvonulást a szervezők – főként biciklis futárok – 2004. szeptember 22-én, az Európai Autómentes Napon rendezték meg. Fő kiváltó oka az volt, hogy az akkori főpolgármester az autóforgalom zavartalansága érdekében hétvégére tolta az autómentes napra tervezett programokat. A felvonuláson 4 ezer ember vett részt.

A budapesti Critical Mass-nek számos előzménye volt. Maga a kifejezés Ted White 1992-ben készült, *Return of the Scorcher* című, kerékpárosokról szóló dokumentumfilmjéből származik. A film egyik jelenetében azt a helyzetet elemzik, amikor egy lámpa nélküli kereszteződésben egy biciklis nem tud áthajtani az autóktól mindaddig, amíg megfelelő számú kerékpáros össze nem gyűlik ahhoz, hogy együtt elindulva átjussanak a kereszteződésen. Ez a kritikus tömeg. Az ezt a nevet viselő mozgalom az Egyesült Államokból indult. Célja fölhívni a figyelmet arra, hogy a biciklis közlekedés a városi forgalom egyenrangú része, amelynek – hasonlóan más közlekedési módokhoz – meg kell teremteni a megfelelő feltételeket.

A 2004-es Critical Mass felvonulást sokféle kisebb megmozdulás is megelőzte, amelyek jelentős részben a biciklisfutár-szubkultúrához kötődtek. Budapesti futárok kb. 50 fős közössége már korábban is rendszeresen tartott az amerikai Critical Mass-hez hasonló felvonulásokat, sőt, a Városi Biciklizés Barátai Egyesület is szervezett tekeréseket kéthetente. Fontos előzménynek tekinthető továbbá a 2001-ben megrendezett budapesti futár

világbajnokság is. Innen származik például a bicikliemelés, amit amerikai futároktól lestek el a hazai Critical Mass későbbi szervezői, és ami azóta is része minden itthoni kerékpáros felvonulásnak.

A Critical Mass egy, a rendőrségen bejelentett, lezárt útvonalon haladó felvonulás volt, ami ezzel ellentmondott a Critical Mass eredeti alapelveinek (egy olyan spontán megmozdulás, amely nem akadályozza a forgalmat). Ez azonban szükséges volt ahhoz, hogy a felvonulás ne csak egy szűk szubkultúra tagjai számára legyen vonzó, hanem nagyobb tömegeket is be tudjanak vonni – akár olyanokat is, akik korábban nem bicikliztek a városban. Bár a szervezők eredetileg csak egyetlen felvonulást akartak tartani, a nagy érdeklődésre való tekintettel 2005 tavaszán, a Föld Napján újra együtt tekertek a budapesti biciklisek, immár 10 ezren. Innentől kezdve – a 2006 őszi zavargások miatt elmaradt felvonulástól eltekintve – évente kétszer, továbbra is az Európai Autómentes Napon és a Föld Napján került megrendezésre a Critical Mass. 2007 tavaszán Budapesten már 50 ezren vettek részt a felvonuláson, ami ebben az évben már néhány más vidéki, illetve határon túli magyarok lakta városban is megrendezésre került. Az első sikerek után a Critical Mass szervezését az akkoriban újjáalakult Magyar Kerékpárosklub vette át.

Többek között a Critical Mass eredményezte azt, hogy Budapest városvezetése nyitottnak mutatkozott a tárgyalásra a városi biciklisták képvise-

lőivel (leginkább a Magyar Kerékpárosklubbal) arról, hogy mit szeretnének elérni a felvonulással. A Kerékpárosklub és a felvonulás szimbiózisban működött ezután: a Kerékpárosklub érdekképviseleti tevékenységét az a sok ezer biciklis legitimálta, akik részt vettek a nagy közös tekeréseken. Ez a társadalmi bázis ahhoz is hozzásegítette a szervezetet, hogy a városvezetés meghallgassa véleményüket a kerékpárosokat érintő fővárosi fejlesztésekről, és ezeken a tárgyalásokon hatékonyan tudják képviselni a biciklis érdekeket. A városi kerékpározás elfogadottságának növekedéséhez hozzájárult az is, hogy a 2006. tavaszi felvonuláson az akkori köztársasági elnök, Sólyom László is részt vett.

Az utolsó Critical Mass néven megszervezett felvonulásra 2013-ban került sor. A szervezők szerint a mozgalom elérte azt a célját, hogy Budapesten elfogadott és megszokott legyen a kerékpáros közlekedés. Azóta a rendezvény új néven, új üzenettel kerül megrendezésre. Az I Bike Budapest a Critical Mass utódja, amit 2015 áprilisától évente szerveznek meg, és már az első alkalommal körülbelül annyian vettek részt rajta, mint a legnagyobb Critical Mass-en. A számos hasonlóság mellett különbségeket is találunk a két rendezvény között. A Critical Mass inkább egy tüntetés, ellenállás jegyeit hordozta, míg az I Bike Budapest esetében máshol van a hangsúly: inkább egy nemtől, kortól, pártállástól független „bringás örömünnep". A résztvevőket a biciklizés szeretete köti össze, amivel még szélesebb rétegeket lehet megszólítani.

A Kerékpárosklub tevékenysége hozzájárult számos városi kerékpáros fejlesztés megvalósításához. A szervezet például ötletgazdája volt a budapesti közbringarendszernek, a BUBI-nak, illetve részt vett a létrehozásában is. Sokat javultak Budapesten a kerékpározás infrastrukturális feltételei is. A kerékpáros főhálózat hossza 2014-ben már több mint 280 kilométer volt. A belvárosi területeken biciklizők száma 2004 és 2014 között ugrásszerűen, több mint háromszorosára nőtt, és vannak olyan útvonalak, ahol az év bizonyos szakaszában a teljes járműforgalom több mint 15%-át a bringák teszik ki (például az Andrássy úton). A kerékpárosok számának növekedésével biztonságosabbá vált a városi biciklizés. A bringások száma gyorsabban növekszik, mint a kerékpáros balesetek száma, ami azt jelenti, hogy egy biciklisre kevesebb baleset jut ma, mint amikor még kevesebb bringás volt az utakon.

A pozitív változások igen nagy részben a Critical Mass-nek, illetve az ahhoz kapcsolódó kerékpáros mozgalomnak köszönhetők. Ugyanakkor rengeteg további teendő is akad még. Az I bike Budapest szervezőinek célja rövidebb távon az, hogy minél több ember váltson bringára a saját közlekedésében. Hosszabb távon pedig az, hogy néhány másik európai nagyvároshoz hasonlóan Budapest is igazi bringás várossá váljon.

5/a

Szárnyalás a határon túl... – helyi megújulók Németújváron (Güssingben)

Pár kilométerre a magyar határtól, Burgenlandban egy világhírű, úttörő példája működik a helyi megújulók felhasználásának. Ez az energia a helyi gazdaságot is felvirágoztatta.

Ahhoz, hogy ökológiailag fenntartható társadalmakat hozzunk létre, az energetika terén alapvetően két kiemelt feladatunk van. Mindenekelőtt az energiapazarlás beszüntetése, a boldogságunkat nem növelő energiafelhasználás visszanyesése, mivel mindenféle energiatermelés jár valamekkora környezetterheléssel. De majdnem ugyanennyire fontos az is, hogy a megmaradt energiaigényünket minél nagyobb részben helyi megújuló energiaforrásokból elégítsük ki. Legfőképp azért, mert a nem megújuló források előbb vagy utóbb menthetetlenül kimerülnek.

Elméletben már sok ismeretünk van az energiafelhasználás visszafogására és a megújulókra épülő helyi energiagazdálkodás lehetőségeiről, sikeres gyakorlati példákról azonban még nem sokat hallani. Éppen ezért különösen figyelemre méltó a burgenlandi Güssing település példája, amely

világviszonylatban is az egyik leghíresebb kezdeményezés ezen a téren, és nem véletlenül. Számunkra azért is nagy jelentőségű ez a példa, mert földrajzilag közel áll hozzánk: a magyar határtól mindössze 10 kilométerre fekvő kisvárosról van szó, magyar nevén Németújvárról.

A németújvári régió az egyik legszegényebbnek számított Ausztriában az 1980-as években. A népesség 70%-a ingázott (elsősorban Bécsbe és Grazba), a fiatalok pedig munka híján elvándoroltak. A régió központja, a kb. 4000 fős Németújvár pénzügyi gondokkal is küzdött. Ennek megoldására egy akkor még egészen újszerű ötlettel állt elő a későbbi polgármester, Peter Vadasz és egy fiatal mérnök, Reinhard Koch. A település legnagyobb kiadását minden évben a hő- és villamosenergia-szolgáltatás díja jelentette. Vadasz és Koch azt találták ki, hogy nem fognak évente ennyi pénzt kiadni fosszilis energiaforrásokból előállított energiára egy külső szolgáltató cégnek. Ehelyett a saját helyi megújuló forrásaikból maguk igyekeznek majd ellátni a helyi energiaigényeket, az így keletkező nyereséget helyi vállalkozásokba és új munkahelyekbe forgatva vissza. Az önkormányzat 1990-ben szkeptikusan bár, de elfogadta a Németújvár energetikai önellátásáról és a fosszilis energiaforrások kiváltásáról szóló, akkoriban még meglepően újszerű tervezetet. 1992-ben pedig Vadasz lett a polgármester, ami még inkább fölgyorsította a tervek megvalósulását.

Első lépésként az önkormányzat energiafogyasztás-csökkentési lehetőségeit mérték fel, majd aktív munkába fogtak: szigetelték a közületek épületeit, kicserélték a nyílászárókat, és átvizsgáltatták az összes energetikai berendezést, csővezetéket, illesztéseket stb. Mindezt igyekeztek a lakosság felé is kommunikálni, így tájékoztató kampányokat tartottak. Energiamegtakarítási beruházásokról ebben az időben még nem nagyon hallottak az emberek. Az önkormányzati számlákon mindenesetre gyors és látványos volt a változás. A közületi energiacélú kiadások 2 év alatt 40-50%-kal csökkentek, míg például magánszemélyként a polgármester negyedére (!) tudta csökkenteni háztartása energiafogyasztását.

Ezután következett a helyben rendelkezésre álló megújuló energiaforrások leltározása. A potenciálfelmérések során kiderült, hogy komolyabb hasznosításhoz nem elég szeles a terület, valamint a geotermikus adottságok sem kedvezőek. A napsütéses órák száma sem kiemelkedő ugyan, ám azért a napenergia hasznosítására reális lehetőség adódik, amit a későbbiekben ki is használtak. Mivel a terület alapvetően agrárrégió, mezőgazdasági termékekkel és melléktermékekkel még inkább számolhattak. Ám még ennél is sokkal nagyobb potenciál rejlett a térség területének 45%-át kitevő erdők biomasszájában. Ezzel kapcsolatban problémát jelentett, hogy történelmileg olyan apró birtokméretek jellemzőek a régióban, hogy az erdőtulajdonosoknak nem volt kifizetődő elszállíttatni a hulladékfát. A megoldást az együttműködés hozta el: ahhoz, hogy a tervezett

biomassza-tüzelésű fűtő- és erőműveket elláthassák helyi tűzifával (pontosabban faaprítékkal), 5200 erdőtulajdonos fogott össze. Létrehozták a Burgenlandi Erdőszövetkezetet, és aláírtak egy hosszú távú megállapodást az önkormányzattal arról, hogy vállalják a biomassza begyűjtését, szállítását és feldolgozását. Így kényelmes megoldáshoz és évente millió eurós nagyságrendű bevételhez jutottak a helyi erdőtulajdonosok – az önkormányzat pedig igen kedvező áron kaphatott nagy mennyiségű megújuló tüzelőanyagot. A németújvári régió hő- és villamosenergia-előállításának, illetve üzemanyag-termelésének túlnyomó részben ez a faapríték lett az alapja.

A tervekből néhány év leforgása alatt valóság lett: 1991-ben egy

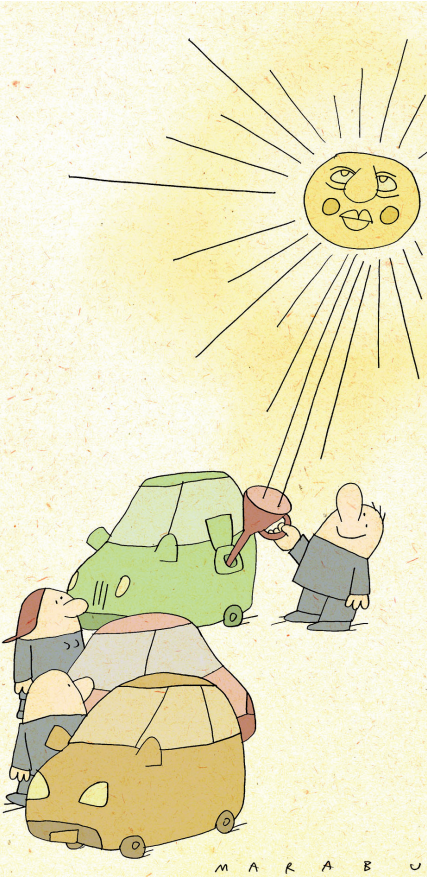

olajütő üzemet átalakítottak biodízel-termelésre, 1992-ben pedig nehézkesen ugyan, de megépült az első Németújvár környéki kis biomasszatávfűtőmű. Mivel a lakosok korábban egyéni fűtéssel tüzeltek, a csatlakozási hajlandóság kicsi volt. A tervezők azonban ezzel is számoltak: annak érdekében, hogy a nyári termelésnek is legyen biztos felvevőpiaca, elsősorban ipari hőigényeket igyekeztek az olcsó és megbízható hőellátással kielégíteni, illetve a távfűtési rendszer csatlakozási pontjait minden háztartáshoz előre elvezették. Jól is tették, ugyanis a kényelmes, olcsó és környezetbarát fűtési mód híre hamar elterjedt, és egyre többen kérvényezték az utólagos csatlakozást a távhőhálózatra. A sikernek, az 1995-ös európai uniós csatlakozásnak és a németújvári Megújuló Energiák Európai Központja létrehozásának köszönhetően már sokkal gördülékenyebben ment a többi beruházás is. A régióban így számos új kis fűtőmű épült, önkormányzati vagy szövetkezeti tulajdonban. Később, 1996-ban megépült Németújváron Ausztria akkori legnagyobb távfűtő erőműve.

Az olcsó hőenergiának köszönhetően egyre több vállalat érdeklődött, hogy szeretne Németújváron új telephelyet építeni: a polgármester pedig azoknak mondott igent, akik a legtöbb munkahely teremtését ígérték. Így többek között két parkettagyára is van már a településnek – ezek hulladékát szintén fel tudják használni az erőművekben. 2001-ben épült meg Németújváron az azóta világhírű, igen nagy (82-84%-os) hatásfokú, kapcsoltan hőt- és villamos energiát is termelő erőmű. Ennek különlegessége,

hogy egy bécsi innováció alapján a világon először itt építették meg a faelgázosítók egy új típusát, amellyel áram helyett szintetikus gázt, folyékony üzemanyagot vagy akár tiszta hidrogént is tudnak termelni. Az energiaközpont kutatásainak köszönhetően pedig számos, a megújuló alapú energiatermelést és -felhasználást segítő innováció született és valósult is meg, mint például egy házi mikroerőmű.

Ha az energiatermelés mennyiségét nézzük, Németújvár városa már 2006-ban 25%-kal több villamosenergiát, illetve 165%-kal több üzemanyagot állított elő megújuló forrásból, mint amennyit összességében fogyasztott. Itt fontos megjegyezni, hogy bár ezzel kapcsolatban a legtöbb helyen az önellátás megvalósulásáról olvashatunk, ez egyértelműen túlzás. A németújváriak jelentős része ugyanis még mindig hagyományos üzemanyagot tankol, illetve számos olyan terméket vásárol, amelyeket fosszilis energiaforrások felhasználásával készítettek és szállítottak.

A sikereknek köszönhetően a cél az lett, hogy a helyi megújuló energiaforrások hasznosítását a teljes németújvári régióra kiterjesszék. A mintegy 27 ezer fős régió az évtized elején már annyi megújuló alapú áramot, hőt és üzemanyagot állított elő, ami az összfogyasztás 55%-ának felelt meg. Mivel az erdőterületeknek még csak kevesebb mint harmadát, a mezőgazdasági területeknek pedig 1%-nál is kisebb hányadát hasznosították, a régió önellátása viszonylag könnyen megoldható lenne.

A Güssing-modell sikere komplexitásában rejlik: nem csupán egy technológiai beruházásról szól, hanem az intézkedések égető társadalmi és gazdasági kérdésekre is megoldással szolgáltak. Nagyon fontos, hogy a programnak egy helyi kezdeményezés volt az alapja, a helyi döntéshozásban is aktív, elkötelezett szereplőkkel, akik gyorsan maguk mellé tudták állítani mind az önkormányzatot, mind pedig a helyben élőket, ideértve a helyi vállalkozókat is. Bár a település igen rossz társadalmi-gazdasági helyzetben volt, nem a nehézségekre, hanem a meglévő adottságokra és az összefogás által adódó lehetőségekre koncentráltak, így tudták a befektetett munka és pénz eredményét megsokszorozni és helyben tartani. Annak köszönhetően, hogy a helyiek pénzügyi lehetőséget is láttak a kezdeményezésekben, csak Németújvár városában több mint 60 új vállalkozás és 1500 új munkahely is létrejött, a térség gazdasága a megújuló energiaforrások révén lendült föl. Az önkormányzat ma már évi több milliárd forintnak megfelelő bevételhez jut, amelynek nagy részét visszaforgatja a rendszerbe. A helyi energiaforrások és erőművek saját, a kőolaj árától és a világpolitikától független energiaárakat is jelentenek, valamint döntési lehetőséget arról, hogy az egyes települések vezetése milyen technológiát szeretne használni igényei kielégítésére. A régió lakosai így nemcsak energetikai önellátást, de önrendelkezést, együttműködést és egy virágzó, helyi alapú gazdaságot is megvalósítottak. Kezdeményezésükre évente több mint 40 ezer látogató kíváncsi.

Keresve sem találnánk megfelelőbb példát arra, hogy Magyarországon is mennyi lehetőségünk lenne előrelépni. Németújvár földrajzi adottságai hasonlóak a hazaiakhoz, hiszen csak néhány kilométerre fekszik a határtól. Igaz, hogy ott több az erdőterület, nálunk viszont szelesebb, geotermiában és napsütéses órákban gazdagabb vidékek is találhatók. A társadalmi-gazdasági problémák is sok helyen megegyeznek az egykori németújvári helyzettel, de amint láthatjuk, épp a fenntarthatóság felé történt elmozdulás hozta el a megoldást a többi problémára is. Ráadásul nálunk már a kezdetektől rendelkezésre állnának többek között európai uniós források, valamint a már megvalósult programok tapasztalatai is. Első lépésként tehát ezekkel érdemes megismerkedni, majd településünk vagy régiónk lehetőségeit, megújuló energiaforrásait felmérni.

5/b

...kényszerleszállás a határon innen – helyi megújulók Vépen

Itthon az állam jelenleg nemigen támogatja a megújulókat. A biztatóan indult vépi szélerőműpark csak az első erőműig jutott, a szűkös állami kvóták miatt ugyanis nem térülne meg a további beruházás – pedig a tervek szerint még szociális célokra is jutott volna a bevételből a kisvárosban.

Vép kb. 3500 fős kisváros Szombathelytől 8 kilométerre. A 2000-es évek elején egy magát „idealista csapat"-ként aposztrofáló baráti társaság elhatározta, hogy 20 erőműből álló szélerőműparkot hoz létre a városka mellett, amely nagyjából kétharmad részben a helyiek tulajdonában lesz. A termelt villamos áram értékesítéséből származó bevétel az eredeti tervek szerint elsősorban a város érdekeit szolgálná, még szociális programokra is fordítanának belőle. Nem meglepő módon Vép lakossága szinte száz százalékig a szélerőmű-projekt mögött áll. (Ugyanakkor a projekt kritikájaként fölróható, hogy az energiafogyasztás csökkentésére egyáltalán nem fordítanak benne figyelmet.)

A kezdeményezők azt vallják, hogy elsősorban nem üzleti érdekek vezették őket, sokkal inkább szerették volna megmutatni, hogy Magyarországon is megvalósítható és működőképes lehet egy ilyen projekt. Két nagy európai uniós pályázat elnyerése nyomán sikerült is a város egy külterületén az első szélerőművet fölállítani, amely 2005 óta működik. Az erőmű az országos hálózatra termel – az eladott áramból származó pénz segítségével 2006 és 2009 között igen nagy részben képesek voltak fedezni a város közvilágítási költségeit.

A megújuló forrásokból termelt elektromos energia átvétele csak bizonyos kvóta erejéig kötelező fix áron, azon fölül csupán szabadpiaci áron. A Magyar Energia Hivatal (illetve 2013 tavaszától működő jogutódja, a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal) a szélenergia időben ingadozó mivoltára hivatkozva eleve szűkösen osztogatja a kvótákat. Néhány évvel ezelőtt azonban még a kis szereplőknek is csurrant-cseppent kvóta – így 2008-ig a vépieknek is. Ma már viszont a kvótákat szinte kizárólag a nagy lobbierővel rendelkező, tőkeerős, zömében külföldi cégek kapják. Mindez gyakorlatilag ellehetetleníti azokat a kis szereplőket – így a Szélerő Vép Nonprofit Kft.-t is –, akik nem elsősorban a profitelvet követik, hanem a helyi közjó az elsődleges számukra.

2009-ben a Magyar Villamos Művek (MVM) még – főként PR-okokból – magas összeget fizetett a vépieknek az áramért. 2010-től azonban

az MVM-től az E.ON-hoz kerültek át, és kvóta hiányában azóta olyan alacsony áron veszik át tőlük a villamos energiát, hogy a bevétel csupán az erőmű működési költségének fedezésére elegendő, a város semmit sem kaphat belőle.

A vépi kezdeményezés – remélhetőleg csupán átmeneti – kudarca fölhívja a figyelmet arra, hogy az állam és a vele összefonódott nagy energiatermelő és áramszolgáltató cégek hogyan képesek ellehetetleníteni egy, a helyi közjót szolgáló kezdeményezést. Egyúttal rámutat az állami szabályozás mielőbbi megváltoztatásának szükségességére is.

Mindezek ellenére a vépi kezdeményezés bizonyos szempontból már eddig is mintaértékűnek bizonyult: az utóbbi években több mint 10 ezer ember látogatott Vépre a szélerőmű kedvéért.

6/a

Pénzforradalom az iskolapadból – helyi pénz Prienben és környékén

A helyi pénz helyben teremt munkát. Csak egy kisebb régióban van bármiféle értéke, ott viszont rendszerint kedvezményt kap, aki azzal fizet. Egy német kisváros Waldorf-középiskolájában találták ki a világ egyik legsikeresebb helyi pénzét, a chiemgauert.

Képzeljük el, hogy lakhelyünkön éppen vásárolni indulunk, és pénztárcánkban a forint mellett néhány koronát vagy tallért is magunkkal viszünk. Utunk során hol ezzel, hol azzal fizetünk. Ha koronával egyenlítjük ki a számlát, mégis több mosolyt kapunk – olyan, mintha összekacsintanánk a boltossal, van ebben valami jó érzés.

A helyi pénz funkciója ugyanis más, mint a nemzeti valutáé. Ahogy a nevében is benne van, nem érvényes bárhol, csak egy jól körülhatárolt térségen belül használhatjuk, ami kisebb, mint az állami fizetőeszköz érvényességi területe. Azon a bizonyos területen belül is csak ott fizethetünk vele, ahol az adott vállalkozók, üzletek, intézmények önkéntesen vállal-

ták, hogy elfogadóhelyek lesznek. Aki pedig az adott térség településein él, többnyire szabadon eldöntheti, hogy akarja-e ezt a pénzt használni, vagy sem.

De miért használna valaki helyi pénzt, amikor az állami fizetőeszközt mindenütt kötelezően elfogadják, ezt pedig nem? Talán mert irányt szeretne szabni a pénznek. Hétköznapjaink során sokszor észre sem vesszük, de mi is dönthetünk arról, hogy mit szeretnénk erősíteni, fejleszteni. Ha multicégnél költjük el a pénzünket, akkor a vállalat nyeresége nagyrészt az anyaországban található központhoz vándorol, azt az országot, nagyvárost erősíti. A kisebb településekről így elvándorol a pénz, amit centrum-periféria hatásnak is nevezünk. Ugyanakkor ha helyi pénzzel fizetünk valahol, akkor az adott vállalkozó is átgondolja, hogy hol tudja elkölteni a nála felhalmozott bankókat. Beszerzéseit más helyi vállalkozók segítségével oldja meg, jobban megéri neki a helyi kapcsolatait erősíteni, és emellett magánemberként is a helyi üzletekben fog vásárolni, helyi szolgáltatásokat fog igénybe venni. Ezáltal a tőke helyben marad, a vállalkozások fejlődni tudnak, új munkahelyeket hoznak létre, és így az egész térség gazdasága felélénkül.

A gazdasági előnyökön kívül az ökológiai fenntarthatóságot is jobban szolgálja a helyi pénz. Ha egy almalevet gyártó vállalkozó a közvetlen környezetéből szerzi be az almát a helyi pénznek köszönhetően, akkor keve-

sebbet utazik az áru, és ezáltal kevesebb légszennyezés keletkezik, mintha importált almát használna föl.

Többezerféle helyi pénzt használnak szerte a világban az állami fizetőeszközök mellett. A helyi pénzek általában valamilyen nyomtatott pénzjegyként kerülnek használatba, de akad olyan is, amelyik csak elektronikus formában létezik. Kibocsátójuk lehet önkormányzat, vállalkozók egy csoportja vagy civilek közössége. A hivatalos pénztől még abban is eltérnek, hogy míg a forint vagy az euró pozitív kamattal rendelkezik, addig a helyi pénzek általában kamatmentesek, vagy negatív kamatosak (*lásd* alább).

▪ ▪ ▪

A bajor chiemgauer Európa alighanem legsikeresebb alternatív pénze. A Chiem-tóról kapta a nevét, és a 10 ezer lakosú Prien városból indult. Egészen pontosan egy Waldorf-iskolából: Christian Gelleri közgazdaságtan-tanár hat diákjával együtt egy iskolai projekt keretében dolgozta ki az új fizetőeszközt, amellyel eredetileg az iskola tornatermének felújítását szerették volna elősegíteni. A chiemgauer egyévnyi előkészület után 2003-ban került forgalomba. Kezdetben húsz vállalkozó csatlakozott, akik főként az iskolások szülei közül kerültek ki, és 75 ezer eurónak megfelelő éves forgalmat bonyolítottak. Ez az évek során egyre nőtt, és 2015 végén

már mintegy 560 elfogadóhely, és közel 4 ezer lakos használta a chiemgauert, több mint 7,5 millió eurós (!) éves forgalommal. Kiterjedése is bővült, jelenleg Prien városán kívül még nagyjából tucatnyi településen fogadják el.

Euróból chiemgauerbe váltani 1:1 arányban lehet, visszaváltáskor viszont 5%-os felárat kell fizetni. Ez az 5% háromszoros szerepet lát el a pénzjegy működésében. Elsőként arra ösztönzi a felhasználót, hogy próbálja meg a vásárlásait ebben a pénznemben bonyolítani, ne váltsa át euróra. Másrészt az 5%-os visszaváltási költségből 2%-ot a pénz kiadásával, kezelésével kapcsolatos adminisztratív költségek finanszírozására fordítanak. Végül pedig a maradék 3%-ot különböző, a pénz visszaváltója által megjelölt civil szervezeteknek adományozzák.

A pénz negatív kamattal működik, azaz tervezetten háromhavonta 2%-ot veszít az értékéből, amit ha nem fizetünk ki a pénzjegyre ragasztható matricák formájában, a bankó érvényét veszti. A negatív kamat célja az, hogy az emberek ne tartsák otthon a pénzt, hanem minél hamarabb adják ki a kezükből vásárlások formájában, így növelve annak forgási sebességét, ezáltal élénkítve a helyi gazdaságot. Ezt a célt sikerült is elérni: a chiemgauer átlagosan majdnem 3-szor gyakrabban cserél gazdát, mint az euró. Magánszemélyek nem válthatják vissza a chiemgauert euróra. Mióta elektronikus formában is használják a chiemgauert, nincs is ezzel gond: csak

annyit váltanak át az eurószámlájukról chiemgauerbe a vásárlás pillanatában, amennyi a számla kiegyenlítéséhez szükséges – egyszerűen csak a chiemgauer kártyájukkal fizetnek.

Mégis miért döntenek az emberek úgy, hogy önszántukból belemennek egy ilyen eszköz használatába, amelynek mindig meg kell fizetni a negatív kamatát, tehát könnyen veszteség érheti őket? Ha közelebbről megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy ami első ránézésre veszteség, az többszörös nyereséggé válik. Az emberek ugyanis kötődnek a lakóhelyükhöz, részt vesznek az ottani közösségi életben, civil szervezetekben, gyermekeik a helyi óvodákba, iskolákba járnak. A helyi pénz visszaváltásakor a vállalkozók az általuk fizetendő 3%-kal támogatni tudják a számukra legfontosabb civil szerveződéseket, intézményeket. Ezzel a chiemgauer pozitívan hat a helyi gazdaság mellett a helyi társadalomra is, ami számszerűsítve sem elhanyagolható: 2003 óta összesen 500 ezer euró értékű volt a támogatás, ami 2015-ben már 261 civil szervezet között oszlott meg.

A chiemgauert 2007-től vezették be elektronikus formában is. Ennek kiváltó oka az volt, hogy cégek is egyre inkább használni kezdték a pénzt. Egyes vállalkozók között olyan nagy összegekről szóltak a fizetendő tételek, hogy ezeket készpénzben már nehezen lehetett volna kiegyenlíteni. A bankok készségesen állnak rendelkezésre, nyitnak egy chiemgauer-számlát, és azon automatikusan életbe lép a negatív kamat levonása.

Ennél is nagyobb jelentőségű a chiemgauer életében, hogy 2010 óta vállalkozók kamatmentes mikrohitelt vehetnek föl. Maximum 20 ezer euró értékben lehet hitelhez jutni 18-36 hónapos futamidőre, ám először csak kis összeget adnak. Nem kell semmilyen biztosíték vagy fedezet, ugyanakkor csak pontosan teljesített törlesztés esetén vehet föl nagyobb összegű hitelt az igénylő. A program a német Munkaügyi Minisztérium és Gazdasági Minisztérium támogatásával jött létre. Euróban is föl lehet venni hitelt, de akkor 8,9%-os kamatot kell fizetni. A kezdeményezés hamar nagyon népszerű lett: pusztán másfél év alatt 275 mikrohitel-kihelyezés történt 1,4 millió euró értékben.

Az egyik leggyakrabban elhangzó aggály a helyi pénzzel kapcsolatban a pénzjegy használatának bonyolultságára vonatkozik. Az embereknek ugyanis először át kell váltaniuk az eurójukat chiemgauerbe, majd meg kell keresniük a honlap alapján az elfogadóhelyeket, továbbá ügyelniük kell a negatív kamat okozta pénzromlásra is. Mióta elektronikus formában is létezik a chiemgauer, egyszerűbbé vált ez a folyamat. Tulajdonképpen egy lélektani határt kell átlépni ezzel kapcsolatban: szükség van arra, hogy kicsit nyitottabbá váljanak az emberek, elfogadják azt, hogy ez is egyfajta fizetőeszköz, amelynek használata a régió javára válik.

A német jegybank megvizsgálta a chiemgauert, és arra az eredményre jutott, hogy a bajor helyi pénz nem veszélyeztetné az eurót – akkor sem, ha

nagyságrendekkel nőne a jelenléte, mert még így is csupán csekély mértékben létezne az állami valutához képest. Ráadásul utóbbit kötelező elfogadni, míg a helyi pénz döntően önkéntes elfogadáson alapszik.

A chiemgauer sikerességét a vállalkozók is érzékelik. Ők 10-15%-os forgalomnövekedésről számolnak be, valamint új ügyfelekre is szert tettek a helyi pénz által. Egy 2008-as kérdőíves felmérés szerint a felhasználók elégedettek a chiemgauerrel, és a vállalkozók is többnyire jónak minősítették az ár-érték arányt.

2016-tól Rosenheim településen lehetőség nyílt arra, hogy az áramszámlát chiemgauerben törlesszék a lakosok. Az így fizethető áram nemcsak kedvezőbb árú, de 100%-ban helyben termelt vízenergián alapszik. Így a helyben előállított energia a chiemgauer révén tovább erősíti a többi helyi vállalkozást is.

6/b

Bocskai erre büszke lenne – helyi pénz Hajdúnánáson és környékén

Magyarország egyik úttörő helyi pénzét, a Bocskai koronát a „nyakas hajdúk" utódai alkották meg. Még gyerekcipőben jár, ám máris fontos eleme az önkormányzat fejlesztési törekvéseinek, amelyekkel a helyi emberek boldogulását igyekeznek segíteni.

Hajdúnánás egy 17 ezer lakosú település Kelet-Magyarországon, ahol a Bocskai korona az ott élők számára egyet jelentett Bocskai István ékkövekkel kirakott fejfedőjével, amelynek másolatát ma is őrzi a helyi múzeum. 2012-ben viszont gondolt egy nagyot a hajdúsági város vezetősége: azt találták ki, hogy saját pénzt „veretnek", ha kicsit másként is, mint az a középkorban szokásban volt.

2012 júliusában vezették be a soproni kékfrank és a balatoni korona után harmadik magyar helyi pénzként a Bocskai koronát Hajdúnánáson. Kibocsátója a 100%-os önkormányzati tulajdonban lévő Hajdúnánási Holding Zrt. A hazai törvényi szabályozásnak megfelelően a Bocskai korona 100%-ban forint fedezetű. Miközben a fedezet bankbetétben pihen, a koronának az a dolga, hogy forogjon – minél többször cserél gazdát, annál jobb.

Mivel ez a pénz nem kamatozik, nem érdemes felhalmozni, ezért a forgási sebessége vélhetően nagyobb a forinténál. 2016-ban a korona forgalma elérte az 55 millió forintot. Az elfogadóhelyek egy része kedvezményt ad a koronával vásárlóknak. A nánási pénz forintra történő visszaváltása nehezített: azok a vállalkozók, akik kedvezményt nyújtanak a felhasználóknak, 0,5% jutalékot fizetnek visszaváltáskor, akik nem nyújtanak kedvezményt, 1,5%-ot, magánszemélyek pedig 9,5%-ot.

Attól nem kell tartani, hogy az ember nem tudja elkölteni a koronát. 2017 elején több mint 80 elfogadóhelyet regisztráltak a városban: helyi vállalkozók, őstermelők, az önkormányzat tulajdonában lévő szövetkezetek.

Nemcsak helyben előállított terméket, szolgáltatást lehet rajta vásárolni (hiszen például tankolni is lehet koronáért), ugyanakkor fontos, hogy a helyi vállalkozókat segítse ez az eszköz, őket hozza helyzetbe, náluk költsék el az emberek annak a pénznek egy részét, ami amúgy kiáramlana a térségből. Vehetünk koronán a helyi piacon Nánási Portékát, ami a helyi termelők által előállított élelmiszereket (szörp, lekvár, tojás, hús stb.) jelenti közös márkanév alatt. Befizethetjük vele iskolás gyermekünk étkezési díját, vásárolhatunk rajta babaholmit, színházjegyet, építőanyagot. A nánásiak örömmel tapasztalhatják, hogy sok helyütt kedvezményesebben (2–20%) tudnak vásárolni, ha koronát használnak, mintha forinttal fizetnének, így nekik közvetlenül anyagilag is megéri a koronát forgatni.

Az önkormányzatnál és a turisztikai irodában lehet koronát váltani. Az önkormányzat a segélyek egy részét ebben fizeti, babakelengyét is koronában ad a városi újszülöttek szüleinek, valamint a megbízási díjak bizonyos hányadát is helyi pénzben elégítheti ki (közmunkásoknak, vállalkozóknak). A cégek is adhatnak a dolgozóiknak jutalomként helyi pénzt. A vállalkozók pozitívan nyilatkoztak a koronáról a 2016-ban megtartott vállalkozói fórumon, forgalomnövekedésről számoltak be, és egyöntetűen kiálltak a folytatás mellett.

Nagy lépés volt a hajdúnánási helyi pénz történetében 2016 decembere. Ekkor három környékbeli település csatlakozott a Bocskai koronához:

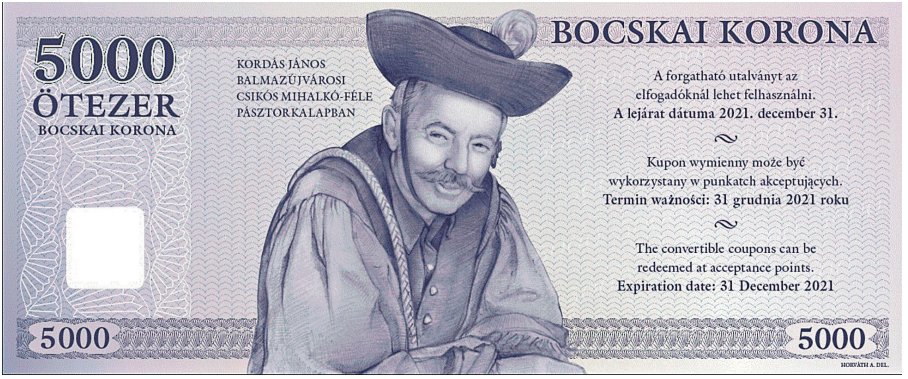

Balmazújváros, Hajdúhadház és Vámospércs. Közülük Vámospércsen már lehet is használni a pénzjegyeket, 40 elfogadóhelyen fizethetnek velük.

A Bocskai koronának nemcsak gazdasági funkciója van, hanem identitáserősítő szerepe is. A nyomtatott címletek művészi kivitelezésűek, és a térség szimbólumait hordozzák magukon: a tájra jellemző állatok mellett megjelennek a helyi nevezetességek is, sőt, az új ötezres címleten egy ma élő ember, egy balmazújvárosi férfi látható hajdúsági viseletben. Ha ránéznek a lakosok, saját környezetüket, történelmüket látják viszont a címleteken. A helyi pénz mottója: Bocskai korona – Közösségünk ereje.

A címleteket a turisták is kedvelik, gyűjtők is keresik, akik miután elviszik, és soha nem váltják vissza forintra, ezzel gazdagítják a térséget, és még a városmarketinget is serkentik. Egyre gyakoribb, hogy már nem is a gyógyfürdőjéről ismerik a várost, hanem a helyi pénzről.

A Magyar Nemzeti Bank figyelemmel kíséri a magyarországi helyi pénzeket, a Bocskai korona kibocsátójánál is folytatott ellenőrzéseket, és ezek során mindeddig mindent rendben talált. A jövőben még a pénz forgási sebességének vizsgálatát is tervezi a Holdinggal együttműködésben.

7

A nyár tisztít – természetközeli szennyvíztisztítás Aparhanton

Költséges, energiaigényes módszerek helyett növények és talajlakó paránok tisztítják a szennyvizünket. És bármennyire is hihetetlen, egy szennyvíztisztító üzem lehet szép is.

Mivel a vizeinket szennyező anyagok igen sokfélék és számtalan forrásból származhatnak, nem létezik egyszerű és konkrét recept a vízszennyezés csökkentésére. Az elsődleges cél a szennyvíz keletkezésének megelőzése, mivel tisztítása egyrészt mindenképp költséges, másrészt minden igyekezetünk ellenére sem lehet teljes mértékű, bármilyen szennyvíztisztítási módszert is használunk. Ugyanakkor valamennyi szennyvíz keletkezése nyilvánvalóan elkerülhetetlen.

Mindazokat a szennyvizeket, amelyeket a felszíni és felszín alatti vizekbe kerülésük előtt képesek vagyunk tisztítani, minél inkább meg is kellene tisztítanunk. Erre a célra manapság jellemzően bonyolult, drága, energiaigényes, nagyobb léptékű szennyvíztisztítási módszereket alkalmazunk. Ám léteznek egyszerűbb, olcsóbb, kevés energiát igénylő, kisebb léptékű

megoldások is: ezeket rendszerint természetközeli szennyvíztisztítási eljárásoknak nevezik. Ezek a ma bevett technológiáktól eltérően illeszkednek a tájba, nem termelnek másodlagos szennyvíziszapot, illetve csekély az energia- és a gépészeti igényük. Mindezek mellett még a mikroklímát is kedvezően befolyásolják. Léteznek szikkasztásos rendszerek (például talajbiológiai tisztítás faültetvényes hasznosítással), növényzet nélküli tavas rendszerek (például mesterséges levegőztetéssel működők), növényzettel társított tavas rendszerek (például gyökérzónás tisztítás), valamint ezek kombinációi is.

A természetközeli eljárások közül az egyik leginkább figyelemre méltó a faültetvényes talajbiológiai tisztítás. Ennek során a talaj a benne lejátszódó fizikai, kémiai és biológiai folyamatok eredményeként élő szűrőként tisztítja meg a szennyvizet. A talajszemcsék megkötik a szennyezőanyagokat. A szerves szennyezőket a mikroorganizmusok egyszerű anyagokká bontják, míg a nitrogént és a foszfort a telepített fák – nyár, fűz, bambusz stb. – hasznosítják. A faanyag később kitermelhető, ami a megújuló energiaforrások használatát és a telep üzemeltetési költségeinek fedezését egyaránt elősegíti. A nyárfás telepek egész évben jó hatásfokkal működnek, hazai tapasztalatok szerint a szikkasztás télen is folytatható, ha a talaj fél méternél mélyebben nincs átfagyva.

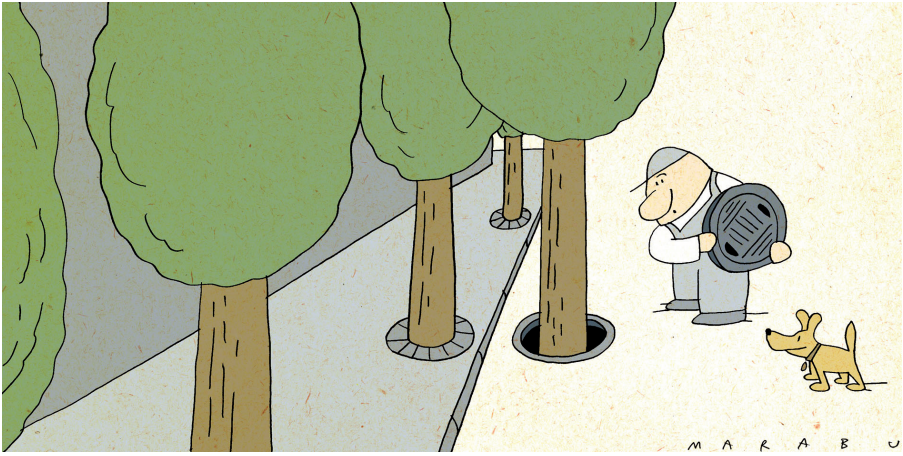

Egy másik figyelemre érdemes természetközeli eljárás az 1970-es évek végén kifejlesztett gyökérzónás szennyvíztisztítás, amely az Egyesült Államokban, Ausztráliában és az Európai Unió számos tagállamában széles körben elterjedt. Ennek lényege, hogy egy mesterségesen kialakított vizes területen vízinövények (pl. nád, sás, káka, gyékény) gyökérzónájukban tisztítják a vizet a gyökerükhöz kötődő mikroorganizmusok hathatós közreműködésével. Egyes vízinövények, például a nád gyöktörzsei üregesek, így képesek levegőt szállítani a talajba, ezzel is elősegítve a hatékonyabb lebontást. A gyökérzónás eljárás ugyan viszonylag területigényes, ám a mesterséges vizes terület lakóhelyet nyújt számos élőlénynek, ezen-

kívül csendes, és szép látványt is ad. Megfelelően kezelt rendszer esetén a szaghatás elhanyagolható, a szúnyogok elszaporodását pedig a velük táplálkozó, a tisztító területén szintén életteret találó élőlények (pl. békák) korlátozzák.

▪ ▪ ▪

A faültetvényes szennyvíztisztításra hazánkban sokáig csak nyárfát hasznosítottak, azonban az elmúlt egy-két évtizedben már más fajokat, például füzet is alkalmaznak. Magyarországon az első szennyvízzel öntözött faültetvényt 1969-ben létesítették Gyulán egy már meglévő rendszer részeként lakossági és élelmiszeripari szennyvíz tisztítására. A több évtizedes tapasztalatok alapján kimondható, hogy a nyárfaültetvények hatékonynak és megbízhatónak bizonyulnak a szennyvíz tisztításában.

Az első hazai gyökérzónás szennyvíztisztító telep 1991-ben, Tóalmás községben létesült. Magyarországon 2008-ban 18 ilyen rendszer működött – legalábbis engedéllyel, a valós szám ennél valamivel nagyobb lehetett. (Sajnos az azóta eltelt években nem készült hasonló összesítés.)

A fenti technológiák alkalmazása a kommunális szennyvíztisztításban hazánkban elsősorban a 2000 főnél kisebb lakosságszámú települések számára jelenthet környezetbarát és gazdaságos helyi megoldást, mivel e községek

nem kötelezettek települési csatornahálózat kialakítására. Tekintve, hogy hazánkban a települések körülbelül háromnegyedét ezek a községek adják, komoly lehetőségek rejlenek a természetközeli szennyvíztisztításban. 2015 végén még 845 kistelepülés nem volt csatornahálózatra kötve.

Kisebb léptékben, néhány család összefogásával is megvalósítható például egy nádgyökérzónás rendszer kiépítése, azonban egyetlen család esetén nem feltétlenül gazdaságos megoldás. Nádgyökérzónás tisztító létesítésekor 4-6 m² nádágyat kell számolni személyenként. A megtisztítandó víz mennyisége jelentősen csökkenthető akkor, ha a vízöblítéses vécéket komposzttoalettekkel váltjuk ki.

▪ ▪ ▪

Aparhant egy Tolna megyében, Szekszárd közelében található kb. 1000 fős kistelepülés. A megyei vízművállalat 1994-es megszűnésével az ivóvízellátás biztosítását az önkormányzat vette át. A település ivóvizét két rétegvíz-kútból nyerik. Az 1990-es évek közepén e kutak vízkémiai elemzéséből azonban kiderült, hogy a vízben kismértékben, de folyamatosan növekszik a nitrogénvegyületek koncentrációja. A helyzetért a szennyvízkezelés akkor még megoldatlan problémája volt okolható. A lakosság egy része ugyanis emésztőgödröt, illetve árnyékszéket használt – ezek tartalmát nagyobb esőzések alkalmával gyakorta a talajra vagy az egykori ásott kutak-

ba szivattyúzták, így a szennyvíz közvetlenül a talajvízbe juthatott. Más portákon ellenben még szikkasztós szennyvíztároló sem volt, így a vízöblítéses vécék tartalma közvetlenül a falut átszelő patakokba került. Mindezek eredményeként történhetett meg az, hogy becslések szerint hetente 50 m^3 szennyvizet szállíttattak el az egész faluból a heti 500 m^3 vízfogyasztás mellett.

E problémára válaszul született meg a helyi szennyvíztisztító ötlete, az akkori polgármester, Szűcs György kezdeményezésére. Több megoldástervezet közül végül a nyárfaültetvényes talajbiológiai hasznosítást választották – a Környezetvédelmi Felügyelőség javaslataira további kiegészítésekkel és módosításokkal, például kísérleti jellegű nádgyökérzónás mező beépítésével.

Az önkormányzati forrásokat pályázati úton igyekeztek kiegészíteni, részben európai uniós pályázatból, részben fejlesztési segélyekből. A gyakorlati kivitelezés során kerültek kapcsolatba Dr. Stehlik Józseffel, aki már számos hasonló projektet tervezett. Stehlik évtizedekig Európa egyik legnagyobb szennyvíztisztító tervezőirodájában dolgozott, és számos magyarországi vízmű tervezésében is közreműködött. A ’90-es évek elején kezdett foglalkozni a gyökérzónás szennyvíztisztítással is, amiben megfelelő alternatívát látott a pénzhiánnyal küzdő kistelepülések számára.

Az aparhanti telepet 2001 nyarán adták át, és azóta is rendben működik. A kiépítéséhez szükséges fizikai munkát nagyrészt a helyben élő emberek végezték. A rendszer létrehozása egy hagyományos szennyvíztisztító telep beruházási költségének töredékébe került csupán.

A szennyvíztisztító mintegy 3 kilométerre található a településtől. Az embereknek telefonon kell bejelenteniük szennyvíz-elszállítási igényüket. Mivel a településen nincs kiépített csatornahálózat, így a szennyvizet szippantós autókkal szállítják a szennyvíztisztító telepre a lakossági bejelentést követő két héten belül. Annak érdekében, hogy a lakosok ne vezessék a csapadékvizet is a szennyvízbe, a maximálisan elszállítható szennyvíz mennyisége limitált.

Az aparhanti telep 3 hektárjából 1,7 hektáron nyárfaültetvényes, 0,7 hektáron pedig diófás talajbiológiai szennyvíztisztítás folyik. A fákat a szikkasztóárkok közé egy sorba telepítették úgy, hogy azok könnyen kitermelhetők legyenek, ha elérik a megfelelő méretet. A teljes terület igen gondosan ápolt. A gyomok rendszeres eltávolításáról jó ideig egy juhnyáj gondoskodott, most évente 3-4 alkalommal kaszálják a területet. A fák időszakos kezelését a pár fős személyzet végzi. A nyár- és diófás tisztítás mellett kísérleti célból a telep kisebb részében egy 440 m² hasznos felülettel rendelkező nádast is telepítettek. A gyökérzónás medencére az előülepített szennyvíz 10%-át vezetik rá, mielőtt a faültetvényre en-

gednék. A nádas évi egyszeri kitermelésével ráadásul haszonhoz is jut a szennyvíztisztító üzemeltetője.

Az aparhanti rendszerben példaértékű módon zajlik a víztisztítási hatékonyság vizsgálata. A szennyvíz minden állomása után mérik a tisztítás hatékonyságát különböző szennyezőanyagokra nézve. Más településeken létesített hasonló telepek tapasztalataiból okulva Aparhanton nagyon figyelnek arra, hogy a rendszer sose legyen túlterhelt. Ekkor ugyanis felléphet a szennyvizet lebontó mikroorganizmusok túlszaporodása, ami a szűrő eltömítésével a telep elárasztásához is vezethet. A rendszer létrehozása során lényeges szempont volt az is, hogy a tisztítót egy enyhén lejtős-dombos területen alakítsák ki, ezáltal a víz folyásirányát a gravitációra bízva már nem volt szükség szivattyúkra és elektromos áramra.

A szennyvíztisztító rendszer kezelése nem igényel szakértői személyzetet, üzemeltetése alacsony energiaigényű, ráadásul nullszaldós. Ennek köszönhetően az aparhantiak számára ingyenes a szennyvíz elszállítása, így nem érdekeltek abban, hogy máshova engedjék ki azt, ezáltal szennyezve környezetüket. A fő költséget a rendszer működtetése során a két szippantókocsi fenntartása és pár munkás bére teszi ki – mindezt az önkormányzat az ivóvízellátásból származó profit segítségével képes keresztfinanszírozni. A rendszer további előnye, hogy bővíthető a kapacitása, amire egyszer már volt is példa, amikor két szomszédos falu csatlakozott.

A helyi iskolát már a kezdetekben bevonta az önkormányzat a szennyvíztisztító megvalósításába, olyannyira, hogy a fákat az iskola tanulói ültették. A településen készült egy tanösvény is „A víz útjai” névvel, amelynek a szennyvíztisztító az utolsó állomása.

Aparhant esete működő alternatívával szolgálhat minden olyan hasonló helyzetben lévő magyarországi kistelepülés vagy akár kisközösség számára, amely egy viszonylag olcsón kiépíthető és üzemeltethető, a természettel összhangban működő, és hosszú távon fenntartható szennyvízkezelési megoldást keres.

8
Életmentés vödörrel – békamentés Farmoson

Minden évben sok tízezer, már amúgy is veszélyeztetett kétéltű végezné életét gépkocsik kerekei alatt, miközben a telelőhelyről a párzóhelyre vonul. Ám a civil és az állami természetvédelem összefogott.

Napjainkban egy ország fontos teljesítménymutatója útjainak, autópályáinak hossza, ami a mindenkori kormányoknak is sokszor presztízskérdés lehet. Az utak egyrészt összekötnek és megkönnyítik a közlekedést, ugyanakkor megannyi, addig összefüggő élőhelyet szét is szakítanak egymástól. Az utak és a többi ún. vonalas létesítmény (pl. vasutak, kerítések) bár nem foglalnak nagy területeket, sokszor nehezen átjárható vagy egyenesen áthatolhatatlan akadályt jelentenek, nehezítve ezzel az élőlények szabad mozgását. Bizonyos állatcsoportok csupán szűkebb környezetükben használnak több élőhelytípust is (például a kétéltűek, *lásd* alább), mások – kiváltképp a madarak – ugyanakkor kontinensnyi távolságokat tesznek meg észak-déli évszakos vándorlásuk alatt. Emiatt például egy kelet-nyugati tájolású autópálya végzetes akadályt jelenthet azoknak az állatoknak, amelyek őszi vagy tavaszi vonulásuk során nem

képesek átrepülni fölötte (pl. egyes lepkefajok, fürjek). Mindezek miatt ha már megépítettünk egy utat, nekünk kell biztosítanunk számukra a szabad mozgás lehetőségét. Ezt ma már jó párszor meg is próbáljuk, például vadátjárók építésével.

A vonalas létesítmények rendszerint a talajon mozgó élőlények (például a békák és a gőték) számára jelentik a legnagyobb akadályt. A kétéltűek ráadásul számos további tényező együttes hatása miatt is az egyik legveszélyeztetettebb állatcsoport a világon. Napjainkra világszinten már a kétéltűfajok egyharmadát fenyegeti kihalás, egyed- és fajszámuk folyamatosan fogyatkozik. A vízszennyezések, az ózonréteg elvékonyodása és az emiatt megnövekedett ultraibolya sugárzás, valamint a globális klímaváltozás és az ennek kapcsán terjedő betegségek tizedelik állományaikat. A világ minden táján jelentős probléma továbbá élőhelyeik folyamatos pusztulása, visszaszorulása is: városok, ipari és mezőgazdasági területek foglalják el az egykor még összefüggő természetes tájat. Mindezt tetézi élőhelyeik közutak általi feldarabolódása is. A kétéltűek ugyanis emiatt gyakran egyáltalán nem képesek átjutni egyik élőhelyfoltból a másikba, vagy pedig az átkelésnél gépjárművek gázolják halálra őket.

▪ ▪ ▪

Magyarországon az 1980-as évek közepétől zajlik – önkéntesek bevonásával – szervezett békamentés. Parassapuszta és Hont között, az Ipoly árterénél került sor az első ilyen civil akcióra, amelyet később több helyszínen követett hasonló tevékenység. Mára az országban számos természetvédő csoport foglalkozik azzal, hogy párzási időszakban átsegíti az utakon a nász helyszínére igyekvő békákat és egyéb kétéltűeket. Ennek hiányában állatok tízezrei végeznék életüket az autók kerekei alatt. A „kétkezi" békamentésen túl a közutak mentén műszaki megoldások (alagutak) is létesültek, amelyek azonban sokszor rosszul kivitelezettek, az állatok nem tudják, vagy nem akarják használni őket. A megfelelően megépített átjárók pedig rendkívül drágák lehetnek.

Az ország különböző területein más és más kétéltűfajok az önkéntes akciók célpontjai. A hegy- és dombvidékekre leginkább a barna varangy és az erdei béka tömeges mentése jellemző (pl. Hont, Garancsi-tó, Agostyán). A különböző alföldi területeken ugyanakkor más és más fajok dominálnak: a Fertőnél a zöldbéka fajcsoport (pl. kecskebéka), Szekszárd-Palánkon a pettyes gőte, Farmoson a barna ásóbéka a leggyakoribb.

A Tápió-Hajta Vidéke Tájvédelmi Körzet területén, Farmos község határában 2007 óta zajlik szervezett békamentés. A munkát a Tápió Természetvédelmi Egyesület kezdte meg, majd a Duna-Ipoly Nemzeti Park és a Jane Goodall Intézet is csatlakozott több másik szervezettel együtt. Iskolás csoportok fogadása 2009-től zajlik, de minden korosztályt várnak az óvodásoktól a nyugdíjasokig. A területről az eddigi mentések során kilenc kétéltűfaj került elő, az egyedek 95%-a azonban barna ásóbéka. Ők a telelőhelyükről vándorolnak párzani a főút túloldalán található Nagy-nádasba. Vonulási útvonaluk genetikailag rögzült, így azt nehezen változtatják meg. Emiatt az együttműködő szervezetek tevékenysége nélkül évente több tízezer kétéltű pusztulna el az úton.

A szervezetek munkatársai tavasszal, a kétéltűek ébredése előtt újrafelhasznált takaróvászonból ideiglenes terelőkerítést feszítenek ki a közút mentén mintegy másfél kilométer hosszúságban. A kerítés mellett vödröket ásnak le, amelyekbe az éjszakai vonulás során belepottyannak az álla-

tok. Őket az önkéntesek minden reggel összegyűjtik, majd az út és a vasút túloldalán található mocsárba szállítják. A sikeres szaporodás után visszafelé vonuló kétéltűek mentésére már nincs lehetőség, mivel a visszatérés időpontja elég bizonytalan, illetve időben nagyon széthúzódik.

Az akcióban részt vevők létszáma évről évre látványosan növekszik. A program rendkívül népszerű az iskolások körében, a mentés – a szakemberek mellett – leginkább az ő bevonásukkal történik. A kötelező középiskolai önkéntes program bevezetésével a farmosi békamentés egyre nagyobb hangsúlyt kap a szervezett iskolai oktatásban, környezeti nevelésben is. A diákokon kívül azonban az akció számos egyéni jelentkezőt, családot és egyesületet is vonz, sokukat újra és újra. Gyakran nemcsak a gyerekek, de szüleik sem találkoztak még azelőtt kétéltűekkel, keveset tudnak róluk, pláne nem vették kézbe őket, nem nyúltak hozzájuk, sokszor undorodnak tőlük. A személyes tapasztalat hatására azonban szinte mindig eltűnik ez a kezdeti ellenszenv. Nagy örömre ad okot, hogy nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek is megszeretik ezeket a közvélemény által sokszor nem szívlelt élőlényeket. Egy-egy ilyen akció után gyakran alapvetően változik meg a hozzáállásuk a természetvédelmi munkákhoz: például más akciókat is értékesnek, támogatandónak tartanak. Sőt, nemegyszer kedvet kapnak ahhoz, hogy részt vegyenek további természetvédelmi megmozdulásokban is.

A békamentés azonban nem merül ki az állatok egyik helyről a másikra szállításában. Természetvédelmi megfigyelések is folynak a területen: 2007 óta mentés közben az önkéntesek mindennap feljegyzik a különböző fajok egyedszámát, továbbá azt is, hogy melyik élőhelyről mikor érkeznek az állatok. Így nagyon értékes adatsor áll rendelkezésükre a kétéltűek vonulása kapcsán. Fontos eleme még a programnak, hogy a résztvevők megtanulják fölismerni a mentett fajokat, és megismerik a környező élővilág egyéb értékeit is. Megértik, hogy a mentett állatok roppant fontos részei az ökológiai rendszernek. Egyrészt a kétéltűek egyed- és fajszámának csökkenése zsákmányállataik, például szúnyogok és egyéb rovarok elszaporodásához vezethet. Másrészt maguk a kétéltűek is létfontosságúak az őket fogyasztó fajoknak: táplálékul szolgálnak vízimadarak vagy például fokozottan védett vidráink számára. Mindezek hatására a programban részt vevők ráébrednek arra, hogy a békák mentése az egész ökológiai rendszer védelmét szolgálja.

A farmosi békamentés közel egy évtizede működő eredményes szemléletformálás, környezeti nevelés és természetvédelmi tevékenység. Kiváló példa arra, hogyan lehet sikeres az együttműködés több civil szervezet és az állami természetvédelem között. Noha a gyerekcsoportok és más érdeklődők bevonása a mentőakcióba rendkívül sok szervezési többletmunkával terheli a részt vevő szervezeteket, hosszabb távú gyümölcsöző hatásai miatt nagyon is megtérül ez a fáradság.

9

A borsó nem zacskóban terem – ez komoly? – tanyapedagógia Magyarországon

A gyerekek megtapasztalhatják, honnan és hogyan érkezik az étel az asztalukra. Láthatnak élőben disznót, fejhetnek tehenet, gondozhatnak csirkét. Az állam mögé állt a hazai tanyapedagógiai programnak, ám az egyelőre mégsem működik.

Az ökologikus szemléletmód hiánya nagyban visszavezethető arra, hogy a duzzadó városok embere gyakorlatilag teljesen szem elől téveszti életének természeti létezőkön nyugvó alapjait. Közmondásosak a városi gyerekek olyasféle vélekedései, miszerint a krumpli fán nő, a tehén lila, a csirke testét pedig nejlon borítja és a hentespultban terem. Ilyen körülmények között nehezen várható el, hogy a Föld növekvő városi népessége helyesen mérje föl mindennapi életvitelének valós hátterét. Ugyanígy az sem egyszerű feladat, hogy ezek az emberek fölismerjék az iparszerű mezőgazdaság fenntarthatatlanságát, és visszavezethetők legyenek egy organikusabb mezőgazdasági gyakorlathoz. Még aggasztóbb, hogy Európa *vidéki* lakosságát is egyre fokozódó tudatlanság jellemzi a szelíd, kis léptékű gazdálkodás mindennapi módszereivel, mesterfogásaival és értékrendjével kapcsolatban.

A hazai tanyapedagógiai program úttörője, Makra Márta környezeti nevelő, az E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület munkatársa. Márta 2011-ben franciaországi minta alapján alkotta meg programját, amely általános iskolás gyerekeket vezet vissza a falusi és tanyasi életmód, a földközeli termelő és alkotó tevékenység ismeretéhez. A programban részt vevő gyerekek „éles helyzetben", igazi gazdaságokban kapnak lapátot, dagasztóteknőt vagy szakajtót a kezükbe. A program megfogalmazott céljai között szerepel, hogy a gyerekek saját, közösen végzett munkájukon keresztül átélve, egészlátó módon, hiteles gazdáktól tanulva ismerjék meg az egészséges élelmiszer útját, amelynek során magból és termőtalajból gyümölcs, takarmány, tej vagy hús lesz. Ráadásként találkozzanak a generációk együttműködésével, tanulják a „józan paraszti ész" gondolkodásmódját. Mindezek révén később tudatosabb fogyasztókká, a kétkezi munkát és a földet megbecsülő emberekké válhatnak, akik ismerik a társadalmi csoportok, illetve a nemzedékek közötti kapcsolatok értékét is.

A program lebonyolítói pontosan kidolgozott keretek között foglalkoztatják a gyerekeket, aminek előkészületeként személyesen egyeztetnek az érintett iskola vezetőségével, a szülőkkel, valamint a programnak terepet kínáló gazdálkodókkal is. A részt vevő osztályok két pedagógussal érkeznek, emellé pedig három felkészült animátort delegál a program, hogy gördülékennyé tegyék a pedagógusok, illetve a gazda és a gazdasszony munkáját

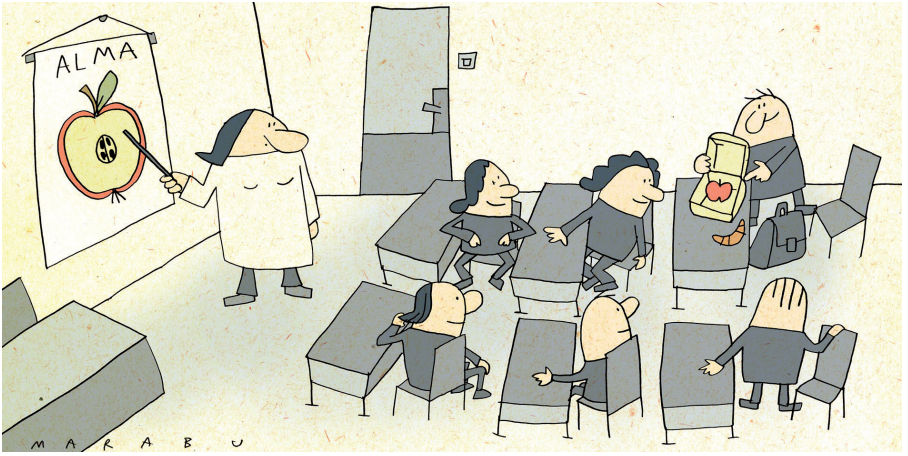

a gyerekekkel. Az animátorok feladata, hogy fölmérjék a helyi adottságokat, egyeztessenek a gazdákkal, valamint kiválasszák a módszereket. Ők bírják munkára a gyerekeket, ők mutatják meg a munkafolyamatokat, magyarázzák el azok értelmét, továbbá példákkal ébresztik föl a tanulók érdeklődését. Megvilágítják és tudatosítják a termények és az állatok szerepét a családok mindennapi életében, és összekapcsolják ezt a gazdaságban szerzett tapasztalatokkal. Fontos feladatuk mindeközben a szemléletformálás is: beszélnek az egészséges táplálkozásról, a vegyszermentes, magas tápértékű, „valódi" élelmiszerekről, valamint a mindennapi élelmünket előállító ember értékéről, munkájának fontosságáról. Minden alkalom-

hoz fölkérnek egy helyi idős embert is, hogy tapasztalatával, történeteivel, egyáltalán puszta jelenlétével gazdagítsa a programot.

Szigorú elv, hogy a gyerekeket ténylegesen és alaposan bevonják a munkába: maguk veteményeznek, ásnak, gyomlálnak, takarmányozzák az állatokat, vagy szüretelik a kukoricát, gyümölcsöt. Ahogy Makra Márta a maga élettapasztalataira támaszkodva is fogalmaz: „Szeretem érezni, hogy ha olyan helyzetbe kerülnék, meg tudnék főzni egy levest, el tudnék vetni egy magot. Azt gondolom, hogy ez a fajta látásmód ugyanúgy szükséges, mint az irodalom és matematika."*

Pontos időbeosztás szerint, forgószínpadszerűen zajlanak a foglalkozások, lehetőleg a szabadban. Ezek során a tanulmányi kereteket is megtartják részben: például énekóra címszóval népdalokat tanulnak, matekóra gyanánt kiszámolják a bevetett földterület nagyságát, vagy megtanulják átváltani a mértékegységeket kenyérsütéskor. Testnevelés órán talicskával versenyeznek, rendhagyó irodalomórán pedig helyi történeteket hallgatnak, vagy ők találhatnak ki hasonlókat. Az egyéb programok tematikáját helyszínhez és alkalomhoz igazítják, ez lehet többek között halászat,

* Részlet a Kisközösségi Program keretében Makra Mártával készített interjúnkból (2015 február).

erdőgazdálkodás vagy legelőgazdálkodás is. Fontos, hogy nem intenzív, hanem hagyományosabb léptékű, tájkímélő, extenzív gazdálkodást, gépi helyett pedig inkább kétkezi munkát mutatnak a gyerekeknek, így csak ilyen szemléletet és gyakorlatot képviselő gazdálkodókkal működnek együtt. Baromfivágásra is sor kerülhet, ami szembesíti a gyerekeket húsfogyasztásuk reális hátterével és erkölcsi árával. Ugyanakkor segít fölszámolni a hamis szentimentalizmust is: miközben megsiratjuk a szemünk láttára levágott állatot, otthon, a hentesnél vásárolva minden további nélkül megrendeljük a következő csirke vagy disznó üzemi kivégzését. A résztvevők csak helyi terméket fogyasztanak a program ideje alatt.

A tanárok együttműködése szintúgy fontos a program sikeréhez. Például későbbi tanórákon hasznos visszautalniuk a gazdaságban szerzett tapasztalatokra annak érdekében, hogy a gyerekek élményei tudássá szilárduljanak.

A tanyapedagógiai program szervezői európai uniós és hazai pályázati pénzekből teremtették elő kezdeti működésük anyagi fedezetét. A Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége segített a megfelelő gazdálkodók fölkutatásában. A tapasztalatok visszaigazolják a koncepció helyességét. A program nemcsak városi, hanem vidéki iskolák tanulóinak is sok tanulsággal és élménnyel szolgál, hátrányos helyzetű városi gyerekek esetében pedig különösen pozitív tapasztalatok születtek.

CROSS-COUNTRY
NIKE
TEAM COMPETITION
FIRST PLACE

Fontos lenne, hogy az iskolák pedagógiai programjába szervesen illeszkedjék a tanyapedagógia, ez azonban egyelőre nincs így. Noha az oktatásügy és a vidékfejlesztés politikai döntéshozóinál is kedvező fogadtatásra talált a koncepció – és így 2014 szeptemberétől a tanyapedagógiai program bekerült a Nemzeti alaptantervbe –, mindmáig csak kísérleti projektként szerepel. Emiatt bizonytalan, hogy jut-e idő, illetve forrás a programra a közoktatás tanmeneteiben. Ráadásul annak ellenére, hogy az iskolák oldaláról a fogadókészség és a részvételi szándék várakozáson felüli volt a kidolgozási fázisban, a program paradox módon épp az alaptantervi kodifikációja óta vesztegel. A kísérleti stádiumot meghaladó, szakszerű és fenntartható folytatáshoz egyelőre nem adottak a feltételek.

Pedig a kísérleti fázison már jócskán túlnőtt a kezdeményezés. A szervezők távlati tervei között szerepel a módszer szélesebb elterjesztése, színvonalának megőrzése érdekében pedig megfelelő minőségbiztosítási rendszer kidolgozása. Emellett animátor szakemberek képzése is fontos volna, akik a projekt kiterjesztésével foglalkoztathatóvá válhatnának. Mindehhez kiszámíthatóan rendelkezésre álló erőforrásokra volna szükség. Elengedhetetlennek látszik az oktatáspolitika, az agrárium és a civil szféra következetes és tevőleges támogatása, amely sajnos egyelőre lanyhának tűnik, és főleg csak szavakban nyilvánul meg. A felzárkózás a francia mintához (ahol a politikai, gazdasági és civil támogatás magától értetődik) főként emiatt látszik egyelőre nehéznek. Csupán reménykedhetünk abban, hogy

ez az ígéretes program nem fog eltűnni a süllyesztőben, hiszen fölélesztése mindössze megfelelő oktatáspolitikai és támogatói szándék kérdése volna.

10

Együtt élni, de nem kényszerből – *co-housing* Magyarországon és Hollandiában

A co-housing olyan lakóhelyet jelent, ahol emberek önszántukból alkotnak egy közösséget, részt vesznek a házuk tervezésében, és maguk szervezik a lakóközösségük életét. A co-housingban élők ökolábnyoma általában is alacsonyabb az átlagnál – de léteznek kimondottan ökotudatos co-housingok is.

A *co-housing* mozgalom az 1960-as években Nyugat-Európából, elsősorban Dániából indult. Fiatalok a városi elszigeteltség ellenében a lakóhelyi jó kapcsolatok kialakításának lehetőségeit keresték. Az ökológiai fenntarthatóság elveit tükröző életforma mellett a városi élet előnyeit és az egykori falusias élet közösségi kapcsolatait szerették volna ötvözni. Elhatározásuk eredménye lett a kertvárosi *co-housing,* amely később belvárosi formában is megjelent. A *co-housing* leginkább Észak- és Nyugat-Európában terjedt el, ahol országonként jellemzően néhány száz vagy néhány ezer ilyen kezdeményezés működik, a teljes lakásállomány akár 1-2%-át lefedve. Európán kívül Észak-Amerikában és Ausztráliában is léteznek még *co-*

*housing*ok, illetve erre szakosodott szervezetek, hálózatok. Kelet-Európában ugyanakkor csupán egy-két megvalósult és ma is működő *co-housing*ról tudunk.

A *co-housing* olyan lakhatási forma, amelyben a lakók közös célok és érdekek mentén, a közösségi összefogás erejével alakítják ki, illetve fejlesztik lakhatási feltételeiket és lakókörnyezetüket. A lakók önkéntesen és tudatosan vállalják a közösséget egymással, az általuk meghatározott mértékben közös tereket hoznak létre, továbbá feladatokat, tevékenységeket osztanak meg egymás között. Előbbire példa egy közös barkácsszoba, étkező vagy mosókonyha, utóbbira pedig a közös kertészkedés, filmnézés vagy akár egy rendszeres heti vacsora. A nemzetközi szakirodalom a *co-housing*ot hat ponttal definiálja: (1) a használók, lakók részt vesznek a tervezési, létrehozási folyamatokban; (2) az épület(ek) és környezetük létrehozása/átalakítása közösségi tervezés eredménye; (3) privát és közösségi létesítmények egyaránt megtalálhatók benne; (4) a lakóközösség maga szervezi a ház belső ügyeit, a lakók közös életét; (5) a döntési struktúra nem hierarchikus rendszerben működik; valamint (6) az egyes háztartások különálló jövedelemmel rendelkeznek.

Szociológiai szempontból a *co-housing* közösségeket három kategóriába lehet sorolni. Először is léteznek „együtt építő közösségek", ahol a lakóknak

nem céljuk, hogy szorosabb közösséget alkossanak, hanem csupán a közös építkezésre, a takarékoskodásra és az egymás ismeretéből adódó gyakorlati hasznok kihasználására törekednek. Ebbe a csoportba sorolhatók a Magyarországon az államszocializmus idejében létezett építőközösségek is. A második a „mindennapokat is együtt élő közösség", ahol a tagok nemcsak a *co-housing* létrehozását, de a mindennapi tevékenységek egy részét is közösen végzik. A harmadik a „közös célt megvalósító közösség", ahol a lakók nem csupán együtt hozzák létre a házat, és élik a mindennapokat, hanem közös ideológiai céljuk is van: például egy közös vallás gyakorlása vagy a mindenki által osztott ökotudatosság megélése. A három közül a második típus a legelterjedtebb.

A *co-housing*-közösségek tagjai sok esetben kevesebb energiát fogyasztanak, mint akik elkülönült háztartásokban élnek, illetve hajlamosak kevesebb háztartási eszközt és egyéb fogyasztási cikket vásárolni. Továbbá kevesebbet autóznak, ugyanakkor többet kerékpároznak. Mindez fakad egyrészt a javak közösségi megosztásából, legyen szó szerszámok, háztartási kisgépek vagy akár autók jól megszervezett közös használatáról. De ugyanígy említhetjük a közösségi bevásárlásokat is, amelyek az autóhasználat csökkenését eredményezik ahhoz képest, mintha minden háztartás egyénileg vásárolna. Másrészt fakad a helyben elérhető kapcsolatok és programok lehetőségéből is, aminek következtében a lakók kevesebbet járnak el a lakóhelyüktől távol elérhető programokra, illetve főként helyben

kötnek barátságokat. Harmadrészt *co-housing*ban lakni, a *co-housing*ok hálózatához tartozni egyfajta szellemiséget is jelent, elköteleződést nem csupán a saját lakóközösség iránt, de szolidáris közösségvállalást a tágabb környezet felé is. A közösségek egymástól vesznek át a környezeti problémákra érzékenyen reagáló jó gyakorlatokat, rendszerint tudatosan is törekednek kisebb ökológiai lábnyomot hagyni. A környezetbarát technológiák használatának lehetősége is szélesebb körű számukra, mint az önálló háztartások lakóinak. Például faaprítékos, pelletes vagy hőszivattyús fűtési rendszer kialakítása, esetleg gyökérzónás szennyvízkezelési rendszer, illetve a szürkevizet (pl. a mosógép vagy a fürdőkád vizét) újrahasznosító rendszer kiépítése egy-egy háztartás számára nehezen vagy egyáltalán nem kivitelezhető – egy *co-housing*ban ugyanakkor könnyebben megvalósítható, és belátható időtávon belül anyagilag is megtérül.

▪ ▪ ▪

Magyarországon a *co-housing* egyelőre nem terjedt el, noha sok emberben felmerült már a közösségben lakás gondolata, amit számtalan előkép is bizonyít: a szakkollégiumok, a közös albérletek, az ikerházak vagy éppen az építőközösségek. A fogalom magyar megfelelőjét sem sikerült mindmáig megtalálni, pedig számos próbálkozás történt már erre. A nehézség egyrészt az, hogy magyarul nehéz egy szóba tömöríteni a *co-housing* rétegzett jelentéstartalmát (*housing* = lakás, lakhatás, lakásépítés); másrészt

pedig az, hogy a magától értetődő fordítások vagy már más jelentéssel foglaltak, vagy pedig negatív asszociációk társulnak hozzájuk (pl. kohó, közösségi ház, együtt házalás, közház stb.).

Sokan úgy gondolják, hogy meglévő társasházakban szervezett közösségfejlesztéssel lehetne a legegyszerűbben *co-housing*okat létrehozni itthon is. Ez szép elképzelés, ám éppen a *co-housing* egyik alapvető elvével ütközik, miszerint minden lakó önként választja, hogy *co-housing*ban szeretne lakni, és vállalja az ezzel járó közösségi létet és aktív részvételt. Meglévő társasházakban nagyon kicsi annak a valószínűsége, hogy minden lakó éppen ezt szeretné. A *co-housing* hazai elterjedéséhez tehát új kezdeményezésekre és úttörő munkára van szükség.

A „Közösségben Élni" civil kezdeményezés 2012-ben alakult azzal a céllal, hogy átfogóan megismerje, majd Magyarországon népszerűsítse a nyugat-európai országokban elterjedt, alulról kezdeményezett *co-housing* formákat, amelyek az állami és a profitorientált ingatlanbefektetői lakásfejlesztések mellett fontos harmadik szereplői lehetnek a lakásépítésnek. Ennek érdekében egyetemekkel együttműködve kutatásokat folytatnak és tudásbázist építenek, ahol a jógyakorlatok és a szükséges ismeretek magyar nyelven is elérhetők. A létrehozás modellezésére a BME Lakóépülettervezési Tanszékén 2014–2015-ben egy kísérletet szerveztek, amelynek során havonta megrendezett lakótalálkozókon egy *co-housing* létrehozásának

lépéseit játszották el a részt vevő önkéntesekkel. A REPLAN-nek nevezett kutatás építészeti mintatervet hozott létre, továbbá módszereket állított össze későbbi, valós *co-housing-csoport*ok számára.

A *co-housing*ok létrehozásának nehézségei ellenére akad már itthon is néhány csoport, akik az úttörő feladatot magukra vállalják. A Közösségben Élni tagjainak kezdeményezésére 2015-ben összeállt az első olyan lakásközösség, ahol a lakók a *co-housing*okból átvett szabályok szerint, demokratikusan szervezik mindennapjaikat. A kétszintes lakásban lakó hat tag közös célként a személyiségfejlődést és az őszinte kommunikációt fo-

galmazta meg. A *co-housing*okhoz hasonlóan munkacsoportokban végzik a közös tevékenységeket, mint a takarítás, a bevásárlás, a közös programok szervezése, a kapcsolattartás a tulajdonossal vagy a közös pénzügyek rendezése. Időnként közös programokat szerveznek, illetve másoknak is tartanak előadásokat. A közösség minden tagja saját, privát szobával rendelkezik, a fürdőszobákat megosztva használják. Közösségi terekként egy nagy nappalit, egy konyhát, egy étkezőt és egy beszélgetősarkot osztanak meg egymással.

Egy kicsit nagyobb létszámmal indult el 2016-ban az In Memoriam Dr. Bíró Éva Alapítvány kezdeményezésére létrejött házközösség, amely rezidenseknek és diplomás egészségügyi dolgozóknak nyújt elérhető lakhatást egy budapesti családi házban. A lakók pályázat útján 1-2 évre költöznek be, a ház tereit, a házimunkát és a költségeket demokratikusan osztják meg egymás között. Az alapítvány célja, hogy a ház a *co-housing*okhoz hasonló élő, aktív közösség, továbbá mások számára is programokat kínáló szellemi központ legyen. Kezdeményezésüket a Közösségben Élni csoport szintén támogatja.

Egy harmadik úttörő kezdeményezés a budapesti Társadalomelméleti Kollégiumból kinőtt, magukat Rákóczi Kollektívának nevező csoporté, akik 2014 óta keresnek ingatlanokat, illetve jogi kereteket, támogatókat *co-housing-kezdeményezés*ükhöz, amelyet a létrehozási folyamat moderálásá-

val a Közösségben Élni csoport is támogat. Úttörő munkájuk a *co-housing* meghonosítása szempontjából kiemelkedő fontosságú, mert az első házléptékű hazai *co-housing* létrejötte nem csupán a közösség működésében és az építészeti kialakításban lehet minta más *co-housing*-kezdeményezések számára, hanem a jogi és finanszírozási akadályok leküzdésében is megoldást mutathat majd.

▪ ▪ ▪

A hágai CW Houtwijk kezdeményezés az ökotudatos *co-housing*ok egyik legjobb példája. A ház története 1979-re nyúlik vissza, amikor két házaspár kezdeményezésére összeállt egy 30 fős társaság, akik egy új *co-housing* építését határozták el. Egy magazinban hirdették meg szándékukat, ami után hamar összejött a kezdeti társaság. Kéthetente tartottak megbeszéléseket, ahol megvitatták elképzeléseiket, és döntéseket hoztak az épületről, a lakások számáról, a privát és közösségi terek arányáról és funkcióiról, az épület tereinek elrendezéséről, valamint a gyermekek neveléséhez szükséges feltételekről. Meglátogattak már működő, együtt élő közösségeket, illetve alkalmilag egy tanácsadó segítette őket a közös döntések meghozásában és a kompromisszumok elfogadásában.

A ház Hágában egy 4 utca által határolt telken áll, 4 szárnyában 49 lakást és 18 közösségi helyiséget foglal magába. Az épület háromszintes, továbbá

a tetőtere is beépített. A lakások különböző méretűek a garzontól a belsőkétszintes, nagycsaládosoknak tervezett lakásokig. Alaprajzuk feszesen tervezett, de mindegyik teljes értékű lakóegység, étkező-konyhás nappalival, fürdőszobával és konyhával felszerelve. A közös mosókonyháknak köszönhetően mosógép elhelyezésére nem volt szükség a fürdőszobákban, így azok mérete kicsi, zuhanyzóval berendezettek. A földszinti lakásokhoz kisebb magánkert, az emeletiekhez erkély tartozik. A lakások mellett kiegészítő helyiségek gazdagítják az életet: bár, játszószoba, mosókonyhák, hobbiszoba, zeneszoba, biciklitároló, szaunás fürdőszoba, csendszoba, napozóteraszok és vendégszobák kaptak helyet az épületben. A folyosók egy átlagos társasházénál szélesebbek, a kiöblösödésekben fotelek és kanapék adnak lehetőséget egy-egy baráti beszélgetésre. Két vendégszobában tudnak az itt élők látogatókat fogadni, illetve más *co-housing*ok lakói is kaphatnak itt szállást.

A lakók az ökológiai elveket a kezdetektől fontosnak tartották. A ház korát meghaladó színvonalú épületszerkezeti megoldásokkal készült, amit a hőszigetelt tető, falak és padló, továbbá a kétrétegű üvegezéssel ellátott ablakok bizonyítanak. A tervekben egy szélerőmű felállítása is szerepelt, de ennek kivitelezése az építés idején pénzügyi okokból meghiúsult. 2012-ben a tetőre napelemeket telepítettek, az energianyereséget a bejárat mellett felszerelt mérőtábla folyamatosan jelzi. A használt ruháknak külön gardróbhelyiség ad helyet, ahonnan ki-ki elviheti a neki tetsző darabot. Az

egyik folyosón limlomos asztal áll, ami apróbb használt tárgyak cseréjének helyszíne. A közös mosókonyháknak köszönhetően negyedannyi mosógép elegendő, mint ott, ahol minden háztartás külön gépet használ. Van közösen gondozott kert is, a ház körüli szomszédsággal pedig igyekeznek jó kapcsolatot ápolni.

A lakók a ház életét a még a kezdetekben lefektetett szabályok mentén, demokratikusan szervezik. A szabályzatnak mind az értékek megvalósulása, mind a közös és egyéni érdekek érvényesülése miatt fontos szerepe van. A szabályzat „sárga könyve" kitér a lakások méretére, a háztartások létszámára, a költségek megosztására, új események és munkacsoportok létrehozásának menetére, az egyes feladatok ellátásának rendjére stb. A szabályzat azt is leírja, miként kell eljárni akkor, ha az adott ügyben nincsenek lefektetett szabályok.

A közös feladatokat – mint például a kapcsolattartás az önkormányzattal, a növények gondozása, a vendégszobák kezelése, a közös kávézások és vacsorák szervezése, a gazdasági ügyek intézése, az ünnepek megrendezése – munkacsoportok végzik. A részvétel önkéntes alapon történik, a lakók megválasztják, illetve szabadon változtatják aktivitásukat. A lakók kötelessége ugyanakkor legalább egy munkacsoportban aktívan részt vállalni. Akad viszont olyan lakó is, aki négy-öt munkacsoportban tevékenykedik.

Bizonyos feladatkörök végzése megtiszteltetésnek számít, ilyen például a ház legfelsőbb bizottságában betöltött szerep.

Az új lakók beköltözését szintén egy munkacsoport koordinálja. Az évente megrendezett nyílt napokon az érdeklődők betekintést nyernek a ház életébe. A jelentkezők várólistára kerülnek, és az ismerkedés végett részt vesznek bizonyos közösségi eseményeken. Ha egy lakás megürül, a bizottság sorrendet állít fel aszerint, hogy kinek felel meg méretét és élethelyzetét tekintve leginkább a lakás, illetve kit szeretne a közösség befogadni.

A CW Houtwijk csak egyike a számtalan működő és követendő példának. A hazai kezdeményezések, a jógyakorlatok és a fiatalok közösségi kezdeményezések iránti nyitottsága reményt ad arra, hogy a *co-housing* pár éven belül Magyarországon is elérhető valósággá váljon.

11

A társak tanácsa – tanácsadói rendszer Krisna-völgyben

Lehet egy közösséget még szorosabbra fűzni, demokratikusabbá tenni, a konfliktusokat elsimítani. A Krisna-tudatú hívők példájából minden közösség tanulhat.

Krisna-völgy gyakorlatilag önálló település a Somogy megyei Somogyvámos község határában, ahová közigazgatásilag tartozik. Területe jelenleg közel 300 hektár, amit további földvásárlásokkal igyekeznek bővíteni. 1993 óta Krisna-tudatú hívők közössége él itt, jelenleg mintegy 130-an (további 70-en pedig Somogyvámos faluban). Kiemelt törekvésük a minél nagyobb fokú önellátás. Ennek érdekében ősi és modern eljárásokat, technológiákat egyaránt használnak.

Életükben központi – bár a valláshoz képest nyilvánvalóan csak másodlagos – szerepet kap az ökológiai fenntarthatóság, ezt tükrözi egyik kiemelt programjuk, a 2007-ben indult Öko-völgy is. Nézetük szerint a környezetkímélő viselkedés egyenesen következik a védikus alapelvekből. Mértékletességre törekszenek, gyakran hangoztatott szlogenjük az „egyszerű

élet, emelkedett gondolkodás". Külsősök által végzett kutatások szerint Krisna-völgy egy átlagos lakójának ökológiai lábnyoma alig fele egy átlagos magyar polgárénak.

Az ezredforduló körül Krisna-völgyben fölmerült az igény arra, hogy a személyes kapcsolatok és barátságok szorosabbá váljanak, ezzel is erősítve a tagok közötti kohéziót. A cél az volt, hogy az egymásra figyelés, a kölcsönös segítségnyújtás kultúráját behozzák a közösségbe. Az egyházi vezetők ezért Mumbaiba utaztak, hogy tanulmányozzanak egy ott már régóta működő közösségépítő módszert, a tanácsadói rendszert. A vezetők alaposan megvizsgálták, hogy lehetséges, illetve érdemes volna-e átültetni az indiai gyakorlatot. Végül 2009-ben indították útjára Krisna-völgyben a tanácsadói rendszert.

A Völgyben közösségi elvárás, hogy az ott élők részt vegyenek a tanácsadói rendszerben, szinte mindenki tagja valamelyik csoportnak. A csoportok kialakulása és a tanácsadók kiválasztása egy nagygyűlésen történt. 2017-ben 10 tanácsadói csoport működött, átlagosan 15-20 fővel csoportonként. A heti találkozók szombatonként, minden héten más család otthonában zajlanak. A csoportoknak hajadon lányok, nőtlen férfiak és házaspárok egyaránt tagjai, férj és feleség általában együtt jár a találkozókra. Az iskolás gyerekek szüleikkel mennek, közben játszhatnak, és amikor már kicsit nagyobbak, ők is bekapcsolódnak a beszélgetés egyes szakaszaiba.

A heti gyűlést közös zenéléssel és énekléssel nyitják, majd mindenki sorban megosztja a többiekkel a heti pozitív vagy negatív élményét. Az üléseken egy adott témát járnak körbe kérdésfeltevések és helyzetgyakorlatok segítségével – a cél valamilyen filozófiai tanítás átültetése a gyakorlatba, a mindennapi életbe. Témaválasztás szempontjából meglehetősen demokratikus a rendszer: elsősorban arról beszélnek, ami a legtöbb embert érdekli, ami éppen fontos, aktuális téma (párkapcsolat, házasság, gyermeknevelés, kapcsolat a külvilággal, élethelyzetek, vallás, filozófia). Két témáról rendszeresen szó esik: a pozitív gondolkodás és mások sikerének megünneplése. Krisna-völgyben ez utóbbi különösen fontos: dicsérni lehetőleg nyilvánosan kell, míg szidni vagy kritizálni csak négyszemközt szabad. A visszatérő témák körébe tartozik a hibák, bűnök és szankciók kérdése is. Egy adott héten minden csoport ugyanazt a témát beszéli meg, a tanácsadók ugyanazokat a kérdéseket teszik föl a csoporttagoknak. A találkozókat közös étkezéssel zárják.

Az elhangzottak feldolgozása érdekében a találkozókon jegyzőkönyv készül az ott fölmerült gondolatokból, amelyeket a tanácsadók rendszeresen megvitatnak. A Krisna-völgyi tanácsadók hetente találkoznak, az országszerte működő Krisna-tudatú közösségek képviselői pedig kéthetente, Budapesten. Az üléseken elhangzott gondolatok iránymutatásul szolgálnak a tanácsadóknak a megoldandó problémák fölismerésében, a későbbi témaválasztásban, a kérdések kialakításában, valamint a közvetíte-

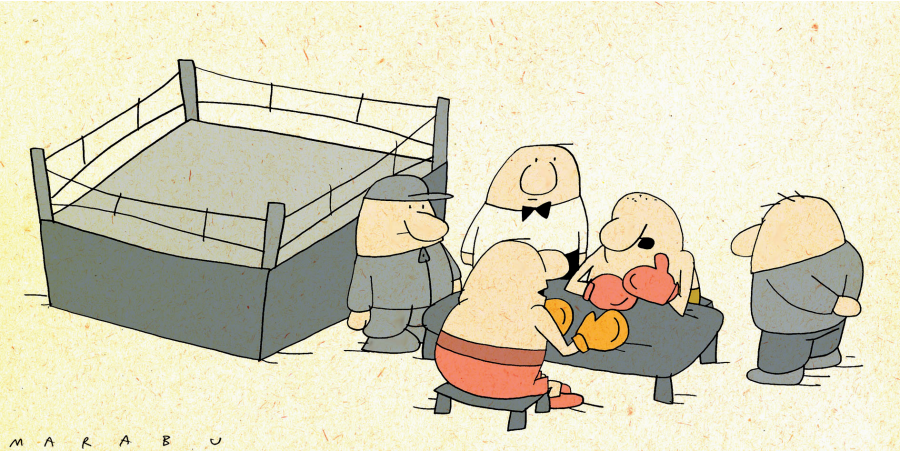

ni kívánt tanítások meghatározásában. A tapasztalatokat és a csoporttagok visszajelzéseit egy évente megjelenő kiadványban összegzik, amelyet szívesen odaadnak azoknak, akiket érdekel a Völgyben zajló élet. Szintén az éves értékelőn van lehetőség annak jelzésére, ha valaki csoportot szeretne váltani, amit mindig a csoporttitkár felé kell jelezni. Általában akkor merül föl a régi csoport elhagyása, amikor a pártfogolt és a tanácsadó között nem megfelelő a kommunikáció (például a különböző habitusok miatt), vagy amikor egyes csoporttagok között konfliktus alakul ki. A tanácsadói rendszer egyik jógyakorlata, hogy a tanácsadók mindig törekszenek a kiváltó probléma megoldására. Ennek célja, hogy az emberek próbálják

megoldani a saját gondjaikat ahelyett, hogy elmenekülnének előlük. Ez eddig működőképesnek bizonyult: az évi két-három váltani kívánó személy közül végül általában legfeljebb egy ment át másik csoportba. Ugyanakkor a csoportok összetétele és a tanácsadók személye az évi nagygyűléseken a közösség döntése alapján változhat.

A tanácsadók elismert, tiszteletre méltó emberek. Fontos, hogy alázatosak legyenek: „ha valaki tanácsadó akar lenni, az már rég rossz" – mondják. A tanácsadók kiválasztásánál tehát előnyben részesítik azokat, akik szerények, és szeretnek a háttérben maradni. A tanácsadót bármikor meg lehet keresni (sőt, a tanácsadó iránti bizalom egyik legfőbb jele, ha a pártfogolt elsősorban hozzá fordul gondjaival), és ő is mindig érdeklődik a pártfogoltaknál hogylétük felől. Nagy hangsúlyt helyeznek a csoportfoglalkozásokra, de a konkrét tanácsadás személyesen történik. A tanácsadók egyfajta „párterápiás" szerepet is betölthetnek: a házaspár tagjai külön-külön vagy együtt is elmehetnek hozzá. A tanácsadók elmondásuk szerint valójában csupán a legritkább esetben adnak tanácsot: csak ha ezt kifejezetten kérik, és akkor is körültekintően fogalmaznak. Igyekeznek inkább kérdések segítségével rávezetni a másikat a megoldásra. Ez a vonás – amelyet egyébként egyik erősségüknek tartanak – a csoportfoglalkozásokon is megjelenik: nem a tanácsadó mondja meg, hogy az illetőnek mit kellene gondolnia, hanem azáltal, hogy a többiek is elmondják a véleményüket az adott témáról vagy esetről, látszik, hogy mit gondol a többség,

Beszélgetése
az önellátás

milyen a közösségi értékrend. Azt mondják, a csoport elsősorban azért van, hogy meghallgassunk másokat, nem pedig azért, hogy minket hallgassanak (így náluk sokat beszélni illetlenség). Fontos szabály, hogy a tanácsadó nem mondhatja el, kivel miről beszélt: a diszkréció ebben a közösségben fontos érték.

A tanácsadói rendszernek természetesen jelentős vallási aspektusa is van. A csoportfoglalkozásokon a tanácsadók arra törekszenek, hogy a tanácsadói találkozókon előzetesen megbeszélt, Krisna-tudattal kapcsolatos üzeneteket egyszerű, egy-két mondatos formában adják át a tagoknak, mindig az aktuálisan megvitatott téma kapcsán.

A Krisna-völgyben működő tanácsadói rendszer egyik legjelentősebb hatása a közösségre, hogy általa közelebbről megismerhetik egymást a tagok, személyes dolgokat tudhatnak meg egymásról, így ismerősökből barátokká válnak. Elmondásuk szerint a találkozók erősítik az összetartozás érzését, mindig várják a következő alkalmat. Szintén fontos a rendszer konfliktusmegelőző hatása: mivel a csoporttagok megismerik egymás személyiségét, habitusát, sokkal könnyebben képesek megfelelő módon reagálni egymás hangulatingadozásaira, megnyilvánulásaira. Ezáltal sok sértődés vagy konfliktus válik elkerülhetővé.

A tanácsadói rendszer egy-egy eleme, vagy akár egésze is remekül adaptálható volna más közösségekre, amennyiben létezik egy mindenki által elfogadott cél és értékrend.

12

Góliát legyőzve, elkergetve – részvételi demokrácia Diósdon

Helyi emberek teljesen alulról szerveződően összefogva megakadályozták, hogy fölépüljön egy egészségkárosító üzem a kisvárosban. Pedig eleinte nem nekik állt a zászló.

A demokrácia kiterjesztése, részvételibbé és helyibbé tétele kulcsfontosságú az ökológiai válság kezelésében. Ez ad ugyanis lehetőséget arra, hogy a környezeti problémák iránt érzékeny emberek hallathassák nyilvánosan a hangjukat, és legyen lehetőségük beleszólni a közügyekkel kapcsolatos döntésekbe. A részvételi demokrácia új politikai intézményeket is igényel, ám rövid távon hasonlóan fontos az is, hogy a jelenlegi keretek között jobban kihasználjuk a rendelkezésünkre álló lehetőségeket – ahogy azt nemrégiben Diósdon is tették az emberek.

Diósd egy közel 10 ezer fős, kertvárosias település Budapest vonzáskörzetében. Csöndes, nyugodt, családoknak ideális környezet, így kedvelt célpontja a természetközeli lakóhelyre vágyóknak. Az idilli képet egyetlen létesítmény zavarta csak meg: egy műanyag és kerámia alkatrészeket gyártó üzem.

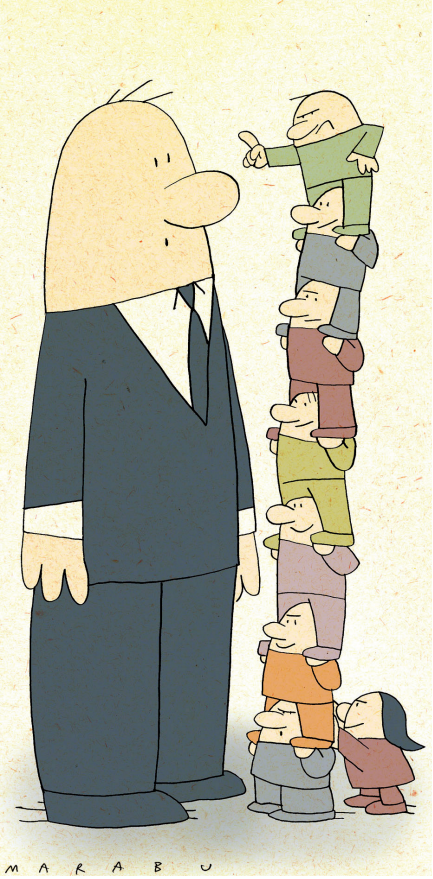

A Kerox Kft. 1993 óta működő gyárának szomszédságában lakók évek óta zajról és bűzről panaszkodtak – mindhiába. 2010-ben felröppent a hír, hogy az üzem tulajdonosa terjeszkedni szeretne a település egy másik, központi részében, családi házas övezet tőszomszédságában, és ez ügyben már folynak a tárgyalások az önkormányzattal. A meglévő gyár által érintett diósdiak megosztották tapasztalataikat a tervezett üzem mellett élőkkel, és ennek nyomán élénk párbeszéd indult el az üzembővítésről. A tiltakozó hangok hatására a beruházó meghirdetett egy lakossági fórumot, amelyen az új üzem korszerű, káros környezeti hatásoktól mentes működéséről próbálta meggyőzni a helyieket, akik azonban – a már meglévő létesítmény működéséből kiindulva – kétkedve fogadták az

ígéreteket. A megjelent lakosok jelezték nemtetszésüket a képviselő-testület felé is, ám az önkormányzat nem sok érdemleges lépést tett az ügyben.

A nem túl sikeres lakossági fórumot két év csönd követte, majd 2012-ben híre ment, hogy a cég elindította az építési engedélyeztetési eljárást. Közel kéttucatnyi elkeseredett, ugyanakkor lelkes lakos megpróbálta földeríteni a beruházás hátterét, jogszerűségét. Az információszerzés terén nagyon nehéz dolguk volt, mert a bővítéssel kapcsolatos konkrétumokhoz jogszerűen csak az ügy ügyfelei férhettek hozzá. A helyi építési szabályzathoz tartozó térképeken még kiserdőként és játszótérként szereplő területhez azonban a környezetvédelmi hatóság nem jelölt ki környezetterhelési hatásterületet, azt a használatbavételkor akarta megtenni. Kijelölt hatásterület hiányában papíron nincsenek káros környezeti hatások, és azoknak kitett érintettek sem, így a tervezett építménytől 15 méterre lakók sem férhettek hozzá az építkezés környezeti hatásaival kapcsolatos információkhoz. A tájékozódást nehezítette az is, hogy a diósdi Polgármesteri Hivatal átadta a beruházásról szóló döntés jogát a Kormányhivatal Érdi Járási Hivatalának.*

* A január 1-től létrejövő kormányhivatalok átvettek számos olyan feladatot, amelyeket korábban a polgármesteri hivatalok láttak el. Ebbe a körbe tartoztak az építésügyi hatósági eljárási feladatok is. Egy-két hónap volt csak hátra a jogi átállásig, és a diósdi hivatal már nem akart elkezdeni egy olyan ügyet, amelyet nem ők fejeztek volna be.

A tiltakozás szervezőinek még a sorsdöntő határidők lejárta előtt sikerült megszerezniük a beruházás fontos dokumentumait egy helyi civil szervezet (az Otthonunk Diósd Egyesület) bevonásával – amely az 1995-ös környezetvédelmi törvény értelmében ügyfélnek számított. Néhány érintettnek volt gyakorlata az építési engedélyezési eljárások műszaki, szakmai részleteit illetően, ezért sikerült megfellebbezniük az építési engedélyt. Ennek hatására a hatóság az időközben már megkezdett földmunkákat fölfüggesztette, majd az építési engedélyt hatályon kívül helyezte. A már működő üzemről is egyre több információ látott napvilágot, és az építési dokumentációból több tervezési pontatlanságra, ellentmondásra, engedélyezési szabálytalanságra derült fény.

A nyomozás, levelezés mellett a tiltakozók folyamatos szórólapozással próbáltak minél szélesebb réteget bevonni az ellenállásba. Időközben Facebook-csoport szerveződött, továbbá az egyik szervező elindított egy blogot, amelyen a helyiek és más érdeklődők (például a sajtó munkatársai) folyamatosan követni tudták az ügy alakulását: napi szinten kerültek föl a bejegyzések, fényképek a földmunkákról, valamint a tüntetés szervezőinek nyílt levelei a hatóságok felé. A blogra feltöltött információk jelentős szerepet játszottak a diósdi lakosok gyárról alkotott véleményének alakulásában, és egyre több embert az ellenzők körébe vontak. 2013 nyarán, amikor a szervezők már kellően nagy tömeget éreztek maguk mögött, szerveztek egy tüntetést a polgármesteri hivatal elé, ahol a kánikula és a szabad-

TISZTA
LEVEGŐT!

ságolások ellenére szép számmal összegyűltek az emberek. A helyszínen és később összesen 630-an írták alá a tiltakozó petíciót.

A média bevonása ugyancsak jelentősen megnövelte a diósdi ügy ismertségét. Az egyik helyi lap rendszeresen foglalkozott az üggyel, továbbá 130 médiumnak (nyomtatott és online sajtó, rádiók, tévécsatornák) küldték el a legfontosabb információkat az érintettek, és a tüntetésen az Érdi Városi TV is forgatott. Mégis egy véletlen folytán kerültek be az egyik országos kereskedelmi csatorna főműsoridős adásába. A tévéstáb éppen egy balesetről forgatott Diósdon, amikor találkoztak a gyár elleni tüntetés egyik szervezőjével, aki elmesélte nekik a beruházás körül kirobbant botrányt. A szerkesztők meglátták a sztoriban rejlő potenciált, és a helyszínen azonnal készítettek egy riportot, amelyben egy éppen arra járó rákbeteg hölgy és egy kisbabáját féltő anyuka is megszólalt. A hírműsort több mint 800 ezren látták a tévében. Minden bizonnyal ez is közrejátszott abban, hogy a cég tulajdonosa végül úgy döntött, eláll a diósdi bővítéstől.

A beruházás végül a szomszédos településen, Sóskúton megvalósult, de már sokkal kedvezőbb körülmények között. Az üzem ipari területen, lakóházaktól távol, a település határában épült meg. Szintén jelentős különbség, hogy a diósdi meglévő és tervezett üzemben kevés helyi lakost foglalkoztattak (volna), Sóskúton viszont sok helybélinek teremtettek

munkát. Ezek a tényezők megmagyarázzák, miért nem alakult ki a diósdihoz hasonló civil ellenállás a másik településen.

A tiltakozó akció sikere több tényező szerencsés együttállásának köszönhető. Egyrészt a tiltakozás szervezőinek többsége rendelkezett a jogi és adminisztratív ügyek intézéséhez szükséges anyagiakkal és kompetenciával. Másrészt a szervezők közötti informális kapcsolatok és gyakori személyes találkozásaik segítettek fenntartani az aktivitást még akkor is, amikor évekig úgy tűnt, hogy nem történik semmi. Végül pedig az a szerencsés véletlen, hogy a tévéstáb éppen a településen forgatott. Az érintettek és a tüntetésen részt vevő lakók közül többen azóta is összejárnak, barátságok szövődtek, ami azt mutatja, hogy a kezdeményezésnek hosszú távú közösségépítő szerepe is volt.

Fényképek forrásai

1. evkerek.blogspot.hu
3. ecolounge.hu
4. criticalmass.hu
6. bocskaikorona.hu
7. carbotech.hu
11. Krisna-völgy facebook oldala
12. szabadfold.hu – Kállai Márton fotója (martonkallai.com)

Az egyes fejezetek elkészítéséhez felhasznált források:

1
A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjúk alapján. Interjúalanyok: Kiss László, Kiss-Kovács Orsolya.
http://evkerek.blogspot.hu

2
A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjúk alapján. Interjúalanyok: Mészáros Rebeka, Thiesz Angéla.
http://www.retextil.hu

3
Broadbridge, A. & Parsons, E. (2009). UK Charity retailing: Managing in new professionalised sector. – Journal of Marketing Management, 19: 729–748.
Kovách E. & Németh L. (2012). Közösségi Szociális Szövetkezet és az adománybolt bemutatása. In: Magyarországi jó gyakorlatok megvalósíthatósági tanulmány, Budapest. (http://www.prominoritate.hu/civilcity/05JoGyakMagy.html)
Klouda, L. (2007). Charity retailing: the future of sustainable shopping? – European Retail Digest, 56: 16–20.

Németh L. (2016). Társadalmi hatásmérés eredményei a Közösségi Szociális Szövetkezet 2011–2016 közötti 5 évében. (http://koszsz.hu/sites/default/files/hirek/koszsz_tarsadalmi_hatasmeres_eredmenyei_2016.pdf)
Parsons, E. (2004). Charity shop managers in the UK: becoming more professonal? – Journal of Retailing and Consumer Services, 11: 259–268.
Varga É. (2014). A társadalmi vállalkozások ökoszisztémája. Kék Madár Alapítvány.
Wilkinson, L. (2009). Charity shopping and the thrift lifestyle. Marion Boyars Publishers Ltd.
http://www.charityshops.org.uk
http://www.knowhownonprofit.org/funding/trading/charityshops
http://www.charity-commission.gov.uk/
http://www.koszsz.hu
https://tarsadalmivallalkozasoknapja.wordpress.com/2016/09/05/kozossegi-szocialis-szovetkezet/
https://www.caritas.at/shops-dienstleistungen/carla/
Az osztrák Carla adománybolt-hálózat bemutatása – előadás (2014).

4/a
Carstensen, T. A. & Ebert, A-K. (2015). Cycling cultures in Northern Europe: From 'Golden Age' to 'Renaissance'. In: Cycling and Sustainability, 23–58. Emerald Group Publishing Limited.
Freestone, R. (szerk.) (2000). Urban planning in a changing world: The twentieth century experience. Routledge.
Gehl, J. & Gemzøe, L. (2004). Public spaces, public life, Copenhagen. Danish Architectural Press & the Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture Publishers.

Gehl, J. (1987). Life between buildings: Using public space. Van Nostrand Reinhold.
Gehl, J. (2013). Cities for people. Island Press. [Magyarul: Gehl, J. (2014). Élhető városok. TERC Kft.]
Gössling, S. (2013). Urban transport transitions: Copenhagen, city of cyclists. – Journal of Transport Geography, 33: 196–206.
Pucher, J. & Buehler, R. (2007). Making cycling irresistible: Lessons from the Netherlands, Denmark and Germany. – Transport Reviews, 28(4): 495–528.
http://denmark.dk/en/green-living/bicycle-culture/how-denmark-become-a-cycling-nation/
http://denmark.dk/en/green-living/bicycle-culture/
http://www.canada.com/ottawacitizen/news/story.html?id=d47ee45e-4f47-4b2b-b947-ab95578e2e8a
http://denmark.dk/en/green-living/bicycle-culture/cycling-in-copenhagen---the-easy-way/

4/b

A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjú alapján. Interjúalany: Kürti Gábor Dezső.
Ábel M., Bencze-Kovács V. & Bereczky Á. (2015). A kerékpáros forgalom elemzése Budapesten. – Útügyi Lapok, 5. (http://utugyilapok.hu/cikkek/a-kerekparos-forgalom-elemzese-budapesten/)
http://criticalmass.hu/
http://kerekparosklub.hu/

5/a

A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjúk alapján. Interjúalanyok: Bődi Katalin, Peter Vadasz.

Güssing Renewable Energy (2012). Powering Communities. Employing People. [A Güssing Renewable Energy GmbH tájékoztató kiadványa.]

Keglovits, Ch. (2010). Güssing – An example for a sustainable energy supply. [A Megújuló Energiák Európai Központja prezentációja.]

Koch, R., Brunner, C., Hacker, J., Urschik, A., Sabara, D. & Hotwagner, M. (2006). Energieautarker Bezirk Güssing. Bundesministerium für Verkehr, Innovation und Technologie.

Marcelja, D. (2010). Self-sufficient community: Vision or reality? Creating a regional renewable energy supply network (Güssing, Austria). – In: Local Governments and Climate Change, 217–228. Springer.

Plieninger, T., Thiel, A., Bens, O. & Hüttl, R.F. (2008). Bioenergy clusters in Austria and Germany: From private goals to public action. – In: Public and private in natural resource governance: A false dichotomy?, 149–166. Earthscan

5/b

A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjúk alapján. Interjúalanyok: Boldizsár Sándor, Horváth Szilárd, Kovács Péter, Piller Rudolf, Varga Gyula.

6/a

A Kisközösségi Program munkatársa által Christian Gellerivel folytatott beszélgetés alapján.

Wieg, A. (2009). Geld ist, was gilt. Wie mit einem regionalen Zahlungsmittel der Chiemgau gefördert wird. – Bankinformation, 6/2009: 72–75.

Ziegler, F. (2009). Konzept, Umsetzung und Akzeptanz einer Regionalwährung am Beispiel am Chiemgauer. Diplomarbeit.
http://www.chiemgauer.info
http://www.chiemgauer.info/fileadmin/user_upload/Presse/Pressespiegel2010/1008CN.pdf
http://www.ovb-online.de/rosenheim/chiemgau/mikrokredite-gewaehrt-2393326.html
http://www.spiegel.de/wirtschaft/service/regiogeld-ein-waehrungsmodell-ist-gescheitert-a-844830.html
Beszélgetés Christian Gellerivel, a Chiemgauer eV. ügyvezető elnökével. Zeit Fragen 2008. december 15. Nr. 51.

6/b
A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjúk alapján. Interjúalanyok: Dr. Horváth Tibor, Szabó Annamária.

7
A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjúk alapján. Interjúalanyok: Dr. Stehlik József, Szűcs György.
Buzás K. (2015). A településszintű, programszerű szennyvízkezelés kistelepüléseken. In: Vízgyűjtő-gazdálkodási terv – 2015. 8-7 melléklet. (https://www.vizugy.hu/vizstrategia/documents/10B9EE2E-D889-4C94-815D-5CB2D53C846A/8_7_melleklet_Kistelepulesek_szennyvizkezelese.pdf)
Dittrich E. (2009). A hazai gyökérzónás szennyvíztisztítók üzemeltetési tapasztalatainak elemzése az ún. wetland-modell segítségével. In: A Magyar Hidrológiai Társaság XXVII. Országos Vándorgyűlésének konferenciakiadványa.

Jobbágy S. és munkatársai (1995). Környezetkímélő és természetközeli szennyvíztisztítási eljárások alkalmazásainak, elterjedésének lehetőségei Magyarországon. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium.

Kocsis A. (2001). Természetközeli szennyvíztisztítás Magyarországon – In: Gondolatok az ökologikus vidékfejlesztésről, 145–154. Agroinform Kiadóház.

Marczisák V. (2007). Nyárfaültetvényes öntözés szennyvízzel – egy fenntartható megoldás a szennyvíztisztító rendszer nélküli kistelepülések számára Magyarországon – In: Fenntartható szennyvízgazdálkodás Közép- és Kelet-Európában – a kis és közepes méretű települések igényei szerint, 50–55. Global Water Partnership Central and Eastern Europe.

Kun A. (szerk.) (2012). Beszélgetések az önellátásról – A biogazdálkodás és az ökologikus életmód alapjai. Ökovölgy Alapítvány.

Pásztor I. (2003). Gyökérzónás szennyvíztisztítás és tervezése. Veszprémi Egyetem Környezetmérnöki és Kémiai Technológia Tanszék.

Stehlik J. (2009). Faültetvényes természetközeli szennyvíztisztítás legújabb üzemeltetési tapasztalatai. – MaSzeSz HÍRCSATORNA, július-augusztus: 3–121.

8

Beebee, T. J. C. & Griffiths, R. A. (2005). The amphibian decline crisis: a watershed for conservation biology? – Biological Conservation, 125: 271–285.

Blaskovits Z. (2008). Kétéltűek mentése a Kapszeg-tónál. In: Élet a Duna ártéren – 2007, 113–121. BITE – DEF.

Blaustein, A. R. & Johnson, P. T. J., (2003). Prevalence, causes, and implications of amphibian deformities. – Frontiers in Ecology and the Environment, 1: 87–94.

Blaustein, A. R., Walls, S. C., Bancroft, B. A., Lawler, J. J., Searle, C. L. & Gervasi, S. S. (2010). Direct and indirect effects of climate change on amphibian populations. – Diversity, 2: 281–313.

Eggert, C. & Guyétant, R. (2003). Reproductive behaviour of spadefoot toads (Pelobates fuscus): Daily sex ratios and males' tactics, ages, and physical condition – Canadian Journal of Zoology, 81(1): 46–51.

Flórián N., Kavecsánszki A. & Ladányi M. (2012). Békamentés és szemléletformálás a Tápió-Hajta vidékén. – Természetvédelmi Közlemények, 18: 159–170.

Hartel, T., Moga, C. I., Öllerer, K. & Puky, M. (2009). Spatial and temporal distribution of amphibian road mortality with a Rana dalmatina and Bufo bufo predominance along the middle section of the Târnava Mare basin, Romania. – North-Western Journal of Zoology, 5(1): 130–141.

Kárpáti L. (1988). Massensterben der Herpetofauna (Amhibien und Reptilien) Infolge des Kraftverkehrs, Möglichkeiten und Ergebnisse des Schutzes am Südufer des Neusiedlersees. – BFB-Bericht, 68: 71–79.

Kéri A. (2002). A természetvédelmi mentőakciók és szerepük a környezeti nevelésben. In: Válogatás a középiskolai „Környezeti nevelés" területeiből – Tanulmányok Magyarország és az Európai Unió természetvédelméről, 151–174. Trefort Kiadó.

Puky M. (1987). Varangy akció. – Természetvédelem, 17: 22–23.

Seburn, D. & Seburn, C. (2000). Conservation priorities for the amphibians and reptiles of Canada. WWF Canada and CARCON.

Simon E., Puky M., Braun M. & Tóthmérész B. (2012). Assessment of the effects of urbanization on trace elements of toe bones. – Environmental Monitoring and Assessment, 184: 5749–5754.

Simon E., Braun M. & Tóthmérész B. (2010). Non-destructive method of frog (Rana esculenta L.) skeleton elemental analysis used during environmental assessment. – Water, Air & Soil Pollution, 209: 467–471.

Standovár T. & Primack, R. B. (2001). A természetvédelmi biológia alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó.

Stuart, S. N., Chanson, J. S., Cox, N. A., Young, B. E., Rodrigues, A. S. L., Fischmann, D. L. & Waller, R. W. (2004). Status and trends of amphibian declines and extinctions worldwide. – Science, 306: 1783–1786.

9

A Kisközösségi Program munkatársai által készített interjú alapján. Interjúalany: Makra Márta.

10

A Kisközösségi Program munkatársa által CW Houtwijkban végzett résztvevő-megfigyelés alapján.

K. Theisler K., Babos A., Paskuj B., Somogyi F. (2015). Közösségi csoportházak a kertvárosban. In: REPLAN – Innovatív megoldások a lakásproblémákra, 33–48. Holcim Hungária Otthon Alapítvány.

K. Theisler K. (2014). Közösségi lakóház Hollandiában – Centraal Wonen Houtwijk, Hága. – Kultúra és Közösség, IV/V (II): 57–67.

Komlósi B. & K. Theisler K. (2014). „Kooperatív lakozás", avagy egy közösségi lakásmodell. – Építész Közlöny – Műhely, 232: 22–27.

McCamant, K. & Durrett, C. (1994). Cohousing: A contemporary approach to housing ourselves. Ten Speed Press.

McCamant, K. & Durrett, C. (2011). Creating cohousing: Building sustainable communities. New Society Publishers.
CW Houtwijk (2012). Bewonersvereniging (lakóközösségi szabályzat)
http://cwhoutwijk.nl/
http://www.kozossegbenelni.blogspot.com/
https://issuu.com/kozossegben.elni

11

A Kisközösségi Program munkatársai által Krisna-völgyi lakosokkal készített interjúk alapján.

12

A Kisközösségi Program munkatársai által diósdi lakosokkal készített interjúk alapján.
www.antikeroxklub.blogspot.hu
www.diosd.hu

A Kisközösségi Programhoz kapcsolódó néhány további publikáció

1
Takács-Sánta András: „Kevesebb idiótát! Hogyan törhetne át az ökológiai politika?”. In: Pánovics A. és Glied V. (szerk.): …cselekedj lokálisan! – Társadalmi részvétel környezeti ügyekben, 33–39, PTE ÁJK – IDResearch Kft. / Publikon Kiadó, Pécs, 2012. [A tanulmány a demokrácia részvételibbé és helyibbé tétele mellett érvel az ökológiai fenntarthatóság érdekében. Nagyon kapcsolódik e könyv zárófejezetéhez.]

2
Takács-Sánta András és munkatársai: „Mit tehetnek helyi (kis)közösségek a biológiai sokféleség megőrzése és a zöldterületek védelme érdekében?” 2012. [A Kisközösségi Program keretében készülő Kiútikönyv előzetesen elektronikusan publikált, szakmailag lektorált fejezete.]

3
Kajner Péter, Lányi András, Takács-Sánta András és munkatársaik: „A fenntarthatóság felé való átmenet jó példái Magyarországon.” 2013. [Az Országgyűlés Hivatalának megbízásából készült elektronikus publikáció. Jógyakorlat-gyűjtemény, amelynek mintegy harmada a Kisközösségi Program terepmunkáin alapszik.]

4
Jacsó Enikő: „Helyi pénzek." 2013. [Elektronikusan publikált összefoglaló tanulmány.]

5
Jacsó Enikő: „Szívességbankok." 2013. [Elektronikusan publikált összefoglaló tanulmány.]

6
Takács-Sánta András: „Egy új világ építése egészen alulról? – Komplex ökologikus életmód-alternatívát megvalósító helyi közösségek a vidéki Magyarországon." socio.hu – Társadalomtudományi Szemle, 6(4): 73–99, 2016. [A tanulmány összefoglalja a Kisközösségi Program első 8 évének közösségkutatásait.]

7
Takács-Sánta András: „Mit szóljunk ahhoz, hogy süllyed a hajónk? Négyféle hozzáállás kultúránk válságához." In: Horváth B. (szerk.): Ökológiai lábnyom és fenntarthatatlanság, 239–244, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. [A fejezet bemutatja azt a hozzáállást is, amely a Kisközösségi Program szellemiségében is alapvető fontosságú.]

8
Takács-Sánta András: „A közlegelők komédiája – A közösségek újrafelfedezése mint kiút az ökológiai válságból." L'Harmattan Kiadó, Budapest. [A könyv áttekinti a Kisközösségi Program elméleti alapjait és közösségkutatásainak eddigi eredményeit – várható megjelenés: 2017. szeptember.]

A fenti publikációk közül az első 6 (továbbá a 7. egy változata) az internetről is ingyen letölthető a www.kiskozossegek.hu/kezikonyv-tanulmanyok oldalról.

KÉRJÜK, SEGÍTSD A MUNKÁNKAT!

Kisközösségi Program

A Kisközösségi Programot kevés pénzből, elsősorban sok önkéntes munkájára támaszkodva működtetjük. Ahhoz, hogy még komolyabb eredményeket érjünk el, támogatásra van szükségünk. Így segítheted a munkánkat:

Add tovább a hírünket! Ha ismersz olyan embereket, akiket érdekelhetnek, érinthetnek kutatásaink, eredményeink, az általunk képviselt szemlélet, beszélj nekik rólunk!

Adományozz! Ha számodra belefér egy alulról jövő fenntarthatósági kezdeményezésbe befektetni, akár rendszeresen, akár csak egy-egy alkalommal, bármekkora pénzadományt hálásan fogadunk.

A Kisközösségi Programnak közvetlenül a Helyi Kisközösségek Nonprofit Kft.-n keresztül adományozhatsz.
Bankszámlaszámunk: MagNet Bank 16200151-00151601

KÉSZÜL A KIÚTIKÖNYV – TUDOD-E TÁMOGATNI?

Ez a könyv, amelyet most a kezedben tartasz, előzetese egy még részletesebb, átfogóbb kötetünknek, a *Kiútkönyv*nek, amelyen már évek óta dolgozunk. Hazai és nemzetközi példák feltérképezésével, továbbá szilárd elméleti alapok lerakásával készítjük ezt a kézikönyvet, amely helyi ökoközösségek számára fog segítséget nyújtani. Fő témakörei megegyeznek majd e könyv 12 témakörével – élelmünktől egészen a részvételi demokráciáig.

A *Kiútikönyv* már félkész állapotban van, egy fejezetét előzetesen honlapunkon is közzétettük. Ahhoz, hogy a könyvet belátható időn belül kézbe is vehessék az olvasók, anyagi támogatásra van szükségünk, mivel sok szerző rengeteg munkaidejét igényli a könyvírás. Ha szívesen lennél e kötet mecénása, kérjük, keress bennünket az info@kiskozossegek.hu címen.